

UMETNOST

MESEČNIK
ZA
UMETNIŠKO
KULTURO

OPOZORILO NAŠIM CENJENIM NAROČNIKOM!

Danes prejmete dvojno 4. in 5. številko V. letnika »UMETNOSTI«, ki se je pričel 1. septembra 1940 in se zaključi 31. avgusta 1941. Dvojno številko smo izdali zaradi obilice gradiva, upamo pa, da smo s tem ustregli tudi našim naročnikom, ki prejmejo na ta način prav lep zbornik. Dvojna številka je po obsegu enaka dveh enojnim številkam, tako da niso naročniki prav nič prikrajšani.

Vse naročnike, ki nam dolgujejo naročnino jih prosimo, da nam nakažejo zaostalo naročnino, ker moramo vse tiskarske in druge stroške poravnati sprti v gotovini. Obenem prosimo tudi za plačilo vseh zaostankov za prejšnje letnike.

Naročnina za V. letnik »UMETNOSTI« za vseh 12 številk znaša enotno za vse naročnike din 130.— (en sto trideset) in je plačljiva tudi v dveh polletnih obrokih. Za inozemstvo znaša letna naročnina din 20.— več.

Naročnina se plačuje na naš čekovni račun št. 17.794, ki se glasi: »UMETNOST, mesečnik za umetniško kulturo — uprava Ljubljana«.

Naročnikom, ki so svoje obveznosti do izdajateljice izpolnili, se najlepše zahvaljujemo za izkazano naklonjenost in jih prosimo, da smatrajo gornje opozorilo kot brezpredmetno.

UPRAVA IN UREDNIŠTVO »UMETNOSTI«
LJUBLJANA — POD TURNOM 5.

Vloge

na knjižice in tekoče račune obrestujejo najugodnejše

Posojila

dajejo proti zadostnemu kritju

Vrednostne papirje

kupujejo, prodajajo, lombardirajo in posojajo

HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE

Ljubljana

Maribor

Celje

Kranj

Kočevje

»UMETNOST« — mesečnik za umetniško kulturo. V. letnik izhaja vsakega prvega v mesecu od 1. sept. 1940. do 31. avg. 1941. Celoletna naročnina znaša din 130.— za vse naročnike brez izjeme, za inozemstvo din 20.— več. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Pod turnom 5. Poštno hranilnični račun št. 17.794. Nenaročeno gradivo se ne vrača. Reklamacije se priznajo le prvi mesec po izidu številke. Izdaja Bibliofilska založba v Ljubljani. Za uredništvo odgovarja Miha Maleš. Tisk Narodne tiskarne d. d. v Ljubljani — Predstavnik Fran Jeran.

Božidar Jakac — Oton Župančič

Galla Placidia
Galla Placidia

Je to Smrti tiho stanovanje?
So to groba stene, so le sanje?
So se zôžili nebá oboki,
so tu zvezd njegovih zlati loki?
Jutro tu je, zarja je večerna,
noč pokojna, svetla, tiha, mirna.
Vedno bolj mrači se zemlja naša,
luč za lučjo srcu že ugaša.

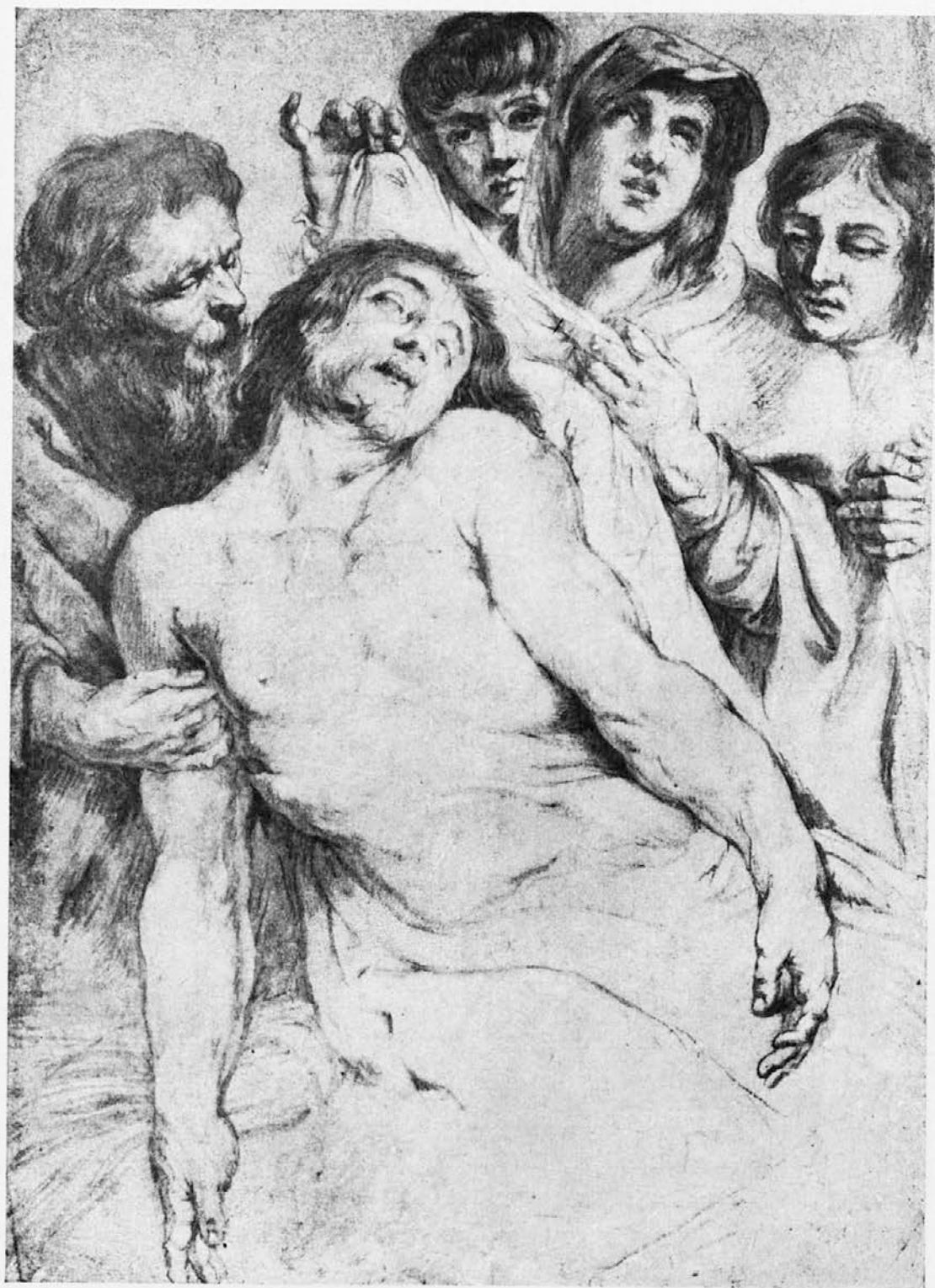
Ta tvoj tihi grob v zvezdâ bleščavi,
ta tvoj svetli strop nad tabo pravi:
če vse zvezde bodo pogašene,
če nad nami več ne bo nobene
in nebo obleče črne halje,
tu sijale zvezde bodo dalje,
srce tvoje bo sijalo milo.
O, da moje bi se tu spočilo!

Galla Placidia — hčerka cesarja Teodozija Velikega in sestra cesarja Honorija. Umrla je v Rimu (l. 450 p. Kr.) in je bila pokopana v Raveni. Njen mavzolej stoji v neposredni bližini cerkve S. Vitale. V svoji notranjosti je ves okrašen z divnimi mozaiki. Gregorovius pravi o njem, da je eden najčudovitejših spomenikov na svetu in da vstopiš vanj s čustvom zgodovinskega čaščenja, ki ga v taki sili ne moreta vzbuditi ne mavzolej Avgustov, ne grobnica Hadrijanova v Rimu. (Op. p.)

PETER PAVEL RUBENS

Pred tri sto leti je ugasnila življenjska luč enega najgenialnejših umetnikov današnje Belgije Petra Pavla Rubensa, najvidnejšega zastopnika baročnega slikarstva 17. stoletja. Njegova človeška in umetniška pot je bila en sam triumfalni pohod. Rojen leta 1577. (najbrž v Kölnu) v senci tragičnih družinskih razmer, ki jih pa niti slutiti ni, se je najprej učil slikarstva v domovini, potem pa je v času osemletnega bivanja onstran Alp dodobra spoznal italijansko slikarstvo z vrhovi Michelangelo, Raffael, Tizian in Veronese. S svojim talentom si je pridobil v tujini izreden ugled, pa tudi doma so ga koj po vrnitvi z juga obsipali z naročili, občudovanjem in slavo. Kmalu se je poročil z ljubljeno Izabelo Brant in ustanovil v Antwerpnu ogromno slikarsko delavnico. Dragocen opis Rubensovega ateljeja nam je ohranil neki danski zdravnik, ki je leta 1621. obiskal Antwerpen. V njem pripoveduje med drugim, da je imela Rubensova palača podobna hiša velikansko dvorano brez oken, ki je dobivala svetlobo od odprtine v sredini stropa. V njej so delali Rubensovi mnogoštevilni učenci. Iz te velikopotezne delavnice je izšlo za časa mojstrovega umerjenega družinskega življenja ogromno število (okrog 3000) del. Izmed njih pa moremo samo približno 500 povsem ali vsaj deloma pripisati Rubensu samemu. Naj navedem tu Rubensov nazor o originalnosti. Poznamo ga iz mojstrove korespondence, ki ima danes neprecenljivo vrednost. Kakor je Rubens splošno znan kot sila produktiven slikar, le malokdo ve, da je bil prav tako neumoren pisec pisem. Domnevajo, da jih je napisal okrog 8000, in sicer v latinskem, francoskem, italijanskem, španskem in flamskem jeziku. Do današnjih dni se jih je ohranilo le 224. V enem teh pisem je pisal leta 1618. Rubens nekemu ljubitelju umetnin, s katerim se je pogajal za zamenjavo umetnin, naslednje zanimive vrstice o eni svojih slik... »začel jo je eden mojih učencev. Imel je kot predlogo mojo sliko, ki sem jo v mnogo večjem formatu naslikal za kneza N. in za katero sem dobil 3500 goldinarjev. Ker pa zgoraj omenjena slika še ni popolnoma dovršena, jo bom jaz lastnoročno retuširal in bo potem lahko veljala za original.«

Pri pregledovanju Rubensovega umetniškega dela vidimo, da je na njegovo ustvarjanje usodno vplivala »žena«. Zanimivo je, da je po smrti Izabele (1626?) naenkrat izgubil vso ambicijo do slikanja. Najvidnejši dokaz je pač dejstvo, da se je intenzivno posvetil politiki ter dvorskemu in diplomatskemu življenju. In vendar je v tem času nastala ena najbolj ljubkih Rubensovih slik: »portret njegovih dveh sinov«. Tu se nam je pokazal Rubens, oni bleščeči slikar baročnih kompozicij, atletičnih svetnikov ter saturnali in bakanalov z do skrajnosti senzualističnimi ženskimi akti, kot čuteč in ljubeč oče. V onih dneh žalovanja za umrlo družico je postavil predse oba Izabelina in svoja otroka in ju naslikal z lastno roko prav do zadnje poteze čopiča. In tako sta nastali odlični postavi njegovih sinov Alberta in Nikolsa, ki nas očarata s svežo ljubkostjo mladostne pojave, z graciozno držo, živahnim izrazom, pa tudi s slikovitostjo njune nošnje, do najmanjših podrobnosti dovršeno podane. Mlajši otrok se igra s pisanim ujetim liščkom (isti motiv poznamo že z drugega portreta tega Rubensovega sina). Odet je v otroško-bogata oblačila, na katerih odlično harmonirajo modri, rumeni, beli in rjavi toni. S pravim, Rubensu lastnim taktom omejitve pestrosti v najživahnejši raznolikosti barv je v nasprotju s pisanostjo oblačil mlajšega fantka naslikal starejšega v diskretno črno-beli obleki. Izredno modri 12 letni Albert, ki je imel protektorja na španskem dvoru, stoji pred nami kot pravcati mladi kavalir. V desnici ima v usnje vezano knjigo, z levico, ki drži z dovršeno elegantno gesto kožuhočinasto rokavico, pa objema mlajšega bratca. Na njegovem resnem obrazu leži silno prikupen izraz, z inteligentnimi modrimi očmi gleda iz slike in zdi se nam kot bi hotel reči očetu, pred

P. P. Rubens — Snemanje s križa

slikarskim stojalom stoječemu: »Saj te razumem, lahko se zaneseš name in kar brez skrbi bodi, Nikols bo ostal miren pod mojim varstvom.« Na Nikolsovem obražku pa nas osvoji tisti ljubki, otroški izraz, ki ga je Rubens tako sijajno zadel že na par let preje (ok. 1619) nastalem portretu v Albertini. Slika Rubensovih otrok diha familiarno neposrednost, intimnost, ter nosi pečat skupnega, globokega doživetja modelov in slikarja, ki daje delu tisto veliko notranjo vrednost. Na prvi pogled se nas dojme ta slika morda nekoliko patetično (saj jo je tudi slikal veliki Rubens, virtuoz v obvladanju razgibanosti oblik, slikovitega prelivanja senc in svetlob ter veselega bleška barv; mojster baroka, patetične, na reprezentativni učinek usmerjene struje), toda kmalu spoznamo njene globlje, neprekosljive vrline, porojene iz ljubezni in intimnega odnosa. Isto preprosto človeško čustvo prevladuje v drugi družinski sliki, kjer nam je naslikal Heleno Fourment, svojo drugo 18letno ženo, »spiritus agens« v njegovi zadnji periodi ustvarjanja, kako objema njegovega starejšega otroka, medtem ko se drugi ljubeče privija k njej. Po vsem tem delu, ki velja tudi za zanesljiv primer slike, izvršene izključno po mojstrovih roki, je razlita izredna toplina in dobrot, ki vzbuja v gledalcu simpatijo do mladostne pojave Helene, Rubensove družice in modela vseh njegovih mnogoštevilnih razkošnih golih ženskih figur. Znova moramo poudariti, da se nam je v slikah njegovih dragih, nositelj glasne slikarske retorike Rubens, slikar nešteti svetniških slik, najstrahotnejših v čudovite svetlobne in barvne kaskade spremenjenih mučenj, erotično-čutnih mitoloških scen, pokazal kot resnično čustvujoč, diskretno šepetajoč interpret intimne družinske sreče. Tu se nam je razkrila zopet ena facies mnogostranskega genija Rubensa, ugajenega diplomata in genialnega slikarja, aristokratsko sijajnega dvorjanika, vladarski ideji se klanjajočega mojstra cikla Marije Medicejske, pa tudi plebejca, naslednika Bruegla, iz flamske zemlje zrastlega, zdravega sinu krepkega, z grudo povezanega naroda, s širokim smehom rajajočega na razposajenih »kermesih«. In vendar Rubens kljub svojemu temperamentu, prirodnemu čutnosti in smeli fantaziji nikdar ne zaide v pretirano preprostost.

Konec lanskega leta, ob tristoletnici Rubensove smrti se je kljub zmedenosti in grozoti naših dni spominjal kulturni svet nedosegljivega mojstra nesrečne Belgije. Zdi se mi prav, da smo (sicer dokaj bežno!) pogledali Rubensa od strani, ki je največkrat malo poudarjena, katera pa nam je v današnji zbegani, kruto resni dobi mnogo bližja od optimistične bujnosti in hrupne razigranosti, ki jo pri Rubensu običajno najbolj podčrtavajo.

Miran Jarc

Nasvet

O skrita pot radósti in bolesi!
Kako ujel bi sled na zračni cesti
peroti ptic med jutrom in večerom,
med vdanim gledanjem in med nemirom?

Le spev poslušaj, ki drobi se v morju
svetlobe in ugaša na obzorju,
da vid pregni sladka ti slepota,
in ti ves svet je še samo — lepota!

Rubensova šola — Sveta družina

PETSTOLETNICA GUTENBERGOVEGA IZUMA

Med leti 1394. in 1399. se je nemškemu patriciju v Mainzu Frieleju Gensfleischu, v drugem zakonu z meščanko Elso roj. Wirich, narodil kot tretji otrok Johannes Gensfleisch, imenovan Gutenberg, kasnejši veliki izumitelj tiskarstva s premičnimi črkami. Točne letnice rojstva do danes niso ugotovili, kot je sploh večina Gutenbergovega življenja zavita v temo. Vemo zanesljivo, da je po njegovih žilah tekla kri stare patricijske rodbine z očetove strani in mladega napredujočega meščanstva po materini liniji. Ime »Gutenberg« si je mladi plemenitaš po tedanji šegi dodal po enako imenovanem očetovem dvorcu, v katerem je bil rojen.

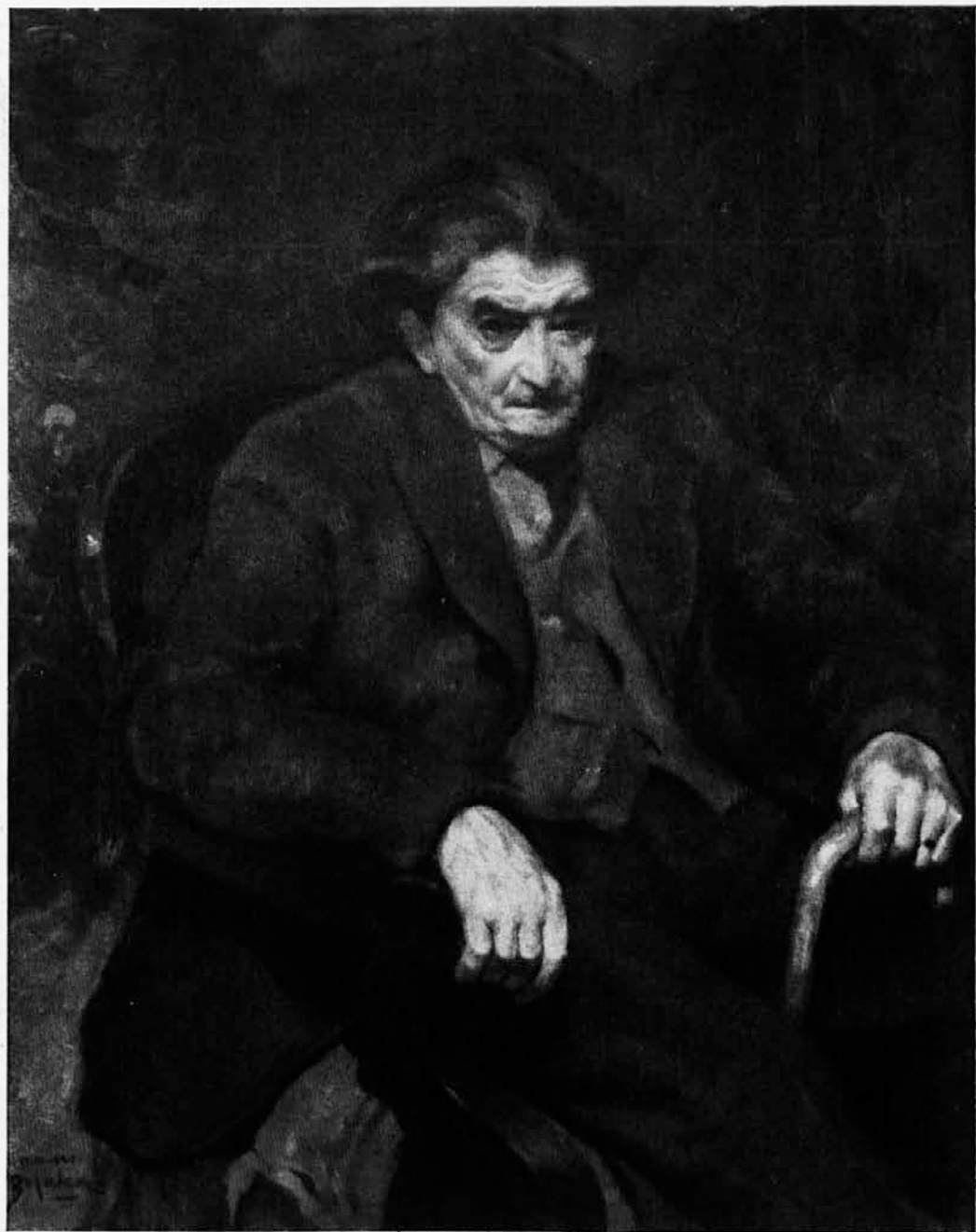
O mladosti Gutenberg ne vemo ničesar. Nekako trideset let star, se je udeležil političnih bojev, ki so l. 1428. izbruhnili med patriciji in rokodelskimi cehi. Tedaj je menda tudi odšel v prostovoljno prenanstvo, se izselil iz rodnega Mainza in živel nekako od 1434 do 1444 v Strassburgu, kjer se je bavil z vsakovrstnimi panogami umetnostne obrti in bil celo vpisan v cehu zlatarjev. Živel je od rente, ki mu jo je izplačevalo mesto Mainz. Leta 1436. se je 40 let stari »Hannse Gensfleisch von Mentze, den /man nennet Gutenberg« moral zagovarjati pred škofovskim sodiščem v Strassburgu zaradi prelomitve obljube zakona neki patricijski hčerki. Vsebina sodbne cerkvenega sodišča je ostala do danes neznana, ugotovljeno je le, da Gutenberg tožiteljice ni nikoli poročil in je ostal vse življenje samec.

V Strassburgu se je bavil z raznimi rokodelstvi: brušenjem žlahtnih kamnov, izdelovanjem zrcal po lastnem izumu in je v teh strokah proti honorarju poučeval tudi druge. Izgleda, da je bil za časa bivanja v »pregnanstvu« dokaj premožen mož. Leta 1434. mu je mesto Mainz po uspešno končani pravi moralno plačati zaostanke rente 310 goldinarjev, kar je predstavljalo v tedanji dobi vrednost 100 orlov najboljšega zemljišča. Letno rento mu je nekaj časa izplačevalo tudi mesto Strassburg, tako da je imel kakih 82 goldinarjev letnih dohodkov, s katerimi je tedaj prav dobro živel.

Okoli l. 1444. se je Gutenberg verjetno vrnil v Mainz, kjer sta mu medtem umrla oče in mati, in je prevzel v last očetovo posestvo, imenovano »zum Gutenberg«. Nesrečni izid spora za mogunško knežjo volilno pravico, ki sta ga vodila Diether von Isenburg in Adolf von Nassau, v katerem je stal Gutenberg na strani premaganega Dietherja, je imel za posledico, da se je moral 29. 10. 1462 tudi Gutenberg skupno z 800 mogunškimi meščani izseliti iz Mainza. Vsa njegova imovina in tudi posestvo »Gutenberg« sta bila zaplenjena. Tri leta kasneje 17. 1. 1465 pa je volilni knez Adolf, medtem ostarelega in obubožanega izumitelja pomilostil, ga sprejel med svoje dvorjane, oskrbel s hrano in drugimi življenjskimi potrebščinami in ga do smrti oprostil plačevanja davkov. Gutenberg je bil tedaj približno 67 let star, brez premoženja, ki ga je kot bomo videli, porabil v celoti za svoje izume in je po nekaterih virih sodeč, tudi popolnoma oslepel.

Umrli je tri leta pozneje v Mainzu dne 3. februarja 1468, približno 70 let star. Smrtni datum so nemški znanstveniki ugotovili po naključju leta 1916. iz zabeležke Gutenbergovega pomočnika Petra Schöfferja v nekem molitveniku, ki glasi: »Anno Domini MCCCCLXVIII uff sant blasius tag starp der ersam meister Henne Ginsfleiss dem got gnade«. Pokopan je bil v frančiškanski cerkvi v Mainzu, ki je bila kasneje porušena (1742) in danes grob velikega izumitelja ni več znan.

Prvo poizkuse Gutenbergovega izuma bi bilo datirati nekako v leto 1438., ko je bil mojster v Strassburgu. Iz ohranjenih listin o nekem procesu, ki so ga vodili proti Gutenbergu sorodniki njegovih družabnikov, je razvidno, da je Gutenberg imel v Strassburgu neko »družbo za izvrševanje od Gutenbergga izumljene umetnosti«. Kakšna je bila ta umetnost ni mogoče ugotoviti, po raznih znakih sodeč pa je razvidno, da se je moral Gutenberg že od l. 1436 dalje baviti z zelo velikopoteznimi in dragimi poizkusi, ki so vodili do izuma tiskarske umetnosti s premičnimi črkami. Iz Gutenbergove strassburške dobe se žal ni ohranil niti en drobec tiskarskih poizkusov.

Božidar Jakac — Podoba mojega očeta

Najstarejši s posameznimi premičnimi, ulitimi, kovinastimi črkami (tipami) napravljeni tisk na svetu, hrani Gutenbergov muzej v Mainzu in je nastal nedvomno 1445. leta v Mainzu. Natisnjena je neka nemška pesem o poslednji sodbi. »Ko je prvi odtis tega drobnega tiska zapustil primitivno Gutenbergovo tiskalnico«, piše dr. Aloys Ruppel, »bi morali zazvoniti zvonovi in zagrmeti topovi. Rojena je bila tiskarska umetnost, ki je vsemu človeštvu prinesla obilo blagoslova, a tudi nekaj prokletstva.«

Od prvih večjih poizkusov l. 1436 pa do prvega Gutenbergovega tiska l. 1445. je tedaj računati razdobje enega največjih izumov vseh časov. To je dalo Nemcem povod, da so se ob pomanjkanju točnega gradiva o življenjskem delu Gutenbergu odločili za zlato sredino in določili leto 1440. kot najverjetnejše za nastanek tiskarstva s premičnimi črkami. S koncem leta 1940. se je tedaj zaključila petstoletnica izuma tipografije, ki jo je tudi sodobna Nemčija proslavila, kljub vojni, z veliko pozornostjo.

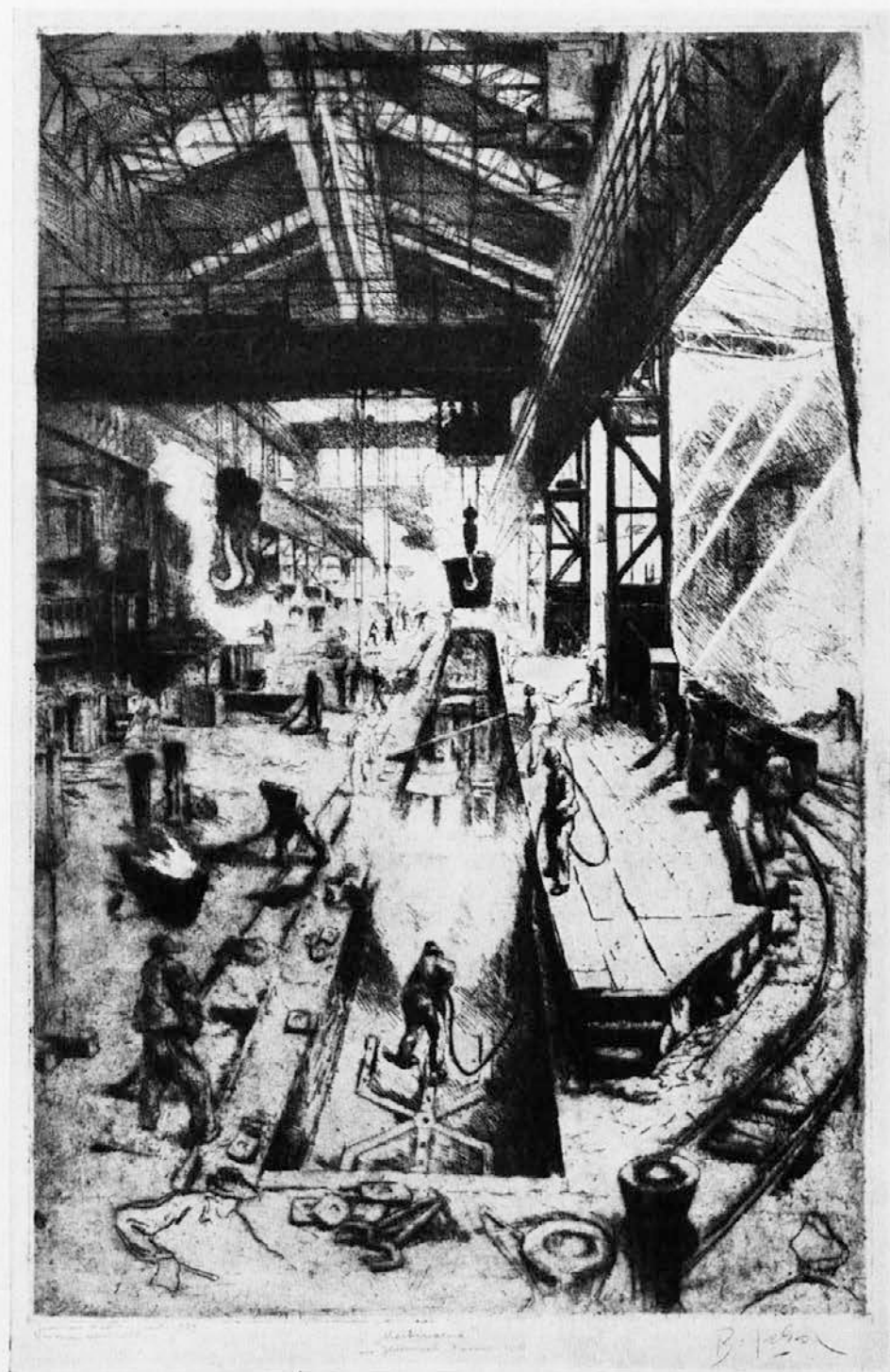
Gutenbergov nemirni duh po prvih uspehih poizkusih ni miroval. Mojster se je trudil na vse načine, da bi z izboljšanjem črkovnega gradiva dosegel po lepoti tedanje čudovite iluminirane rokopise. Tako je nastala med 1452 in 1455 znamenita Gutenbergova biblija v dveh zajetnih foliantih s skupno 1.282 stranmi, s po 42 vrsticami v dveh stolpcih, eno najlepših in po lepoti tiska in opremljenosti še nedoseženih del.

Prav to Gutenbergovo mojstrsko delo je tiskarju nakopalo mnogo neprilik. Za dovršitev velike zamisli mu je primanjkovalo kapitala. Združil se je 17. 10. 1448 z mogunškim meščanom Johannesom Fustom, ki mu je posodil najprej 800 goldinarjev za ureditev delavnice, po dveh letih še 800 goldinarjev in je žrtvoval še po 300 gold. letno za hrano in mezde pomočnikov, najemnine, papir, pergament, barvo itd. Spor za dobiček je l. 1455. pripeljal oba lastnika tedanje edine tiskarne na vsem svetu pred sodnike. Podrobnosti procesa niso znane, ugotovljeno je le, da je Gutenberg kmalu za tem finančno propadel, se ok. 1457 ločil od Fusta in v popolnem zlomu telesnih in duševnih sil prenehal tiskati. Pri razdružitvi obeh družabnikov je Fust obdržal večino najbolj dragocenega gradiva iz skupne tiskarne in tiskal dalje s pomočjo enega najboljših pomočnikov, svojega zeta Petra Schöfferja, ki ga je izučil še Gutenberg. Fust-Schöfferjeva tiskarska »oficina« je delovala do Fustove smrti 1466. leta, ko je postal edini lastnik tiskarne Peter Schöffer, ki je do 1502. leta tiskal pod svojim imenom.

V tehničnem pogledu bi Gutenbergov izum opisali takole: za izdelavo premičnih črk je vzel Gutenberg najprej jeklene prizmatične palčice (od tod tudi nemško ime za črke »Buchstabe«, Buch-stabe, palčica za knjigo!), na katerih je na eni ožjih ploskev s finim jeklenim cizelerskim orodjem izrezal visoki relief dotične črke in sicer nje zrcalno podobo. Na ta način je nastal pečat ali žig, ki ga imenujemo *patrico*. (Nekaj podobnega najdemo še danes n. pr. pri prevzemalcih lesa, ki žigosajo na skladiščih z žigom svoje firme prevzeti les, dalje pri meroizkusnih uradih, ki z razbeljenimi žigi vtisnejo (puncirajo) mere v sode in končno je sleherni graverska gumijasta ali kovinasta štampljka z dvignjenimi črkami, *patrica* v smislu Gutenbergove iznajdbe). Nato je vzel Gutenberg lepo obrušene bakrene debele plošče, v katere je z močnim udarcem zabil jekleno *patrico*. V bakru se je točno poznal poglobljeni odtis črke, ki mu pravimo *matrica*.

Nad *matrico* je Gutenberg položil štirioglasto votlo prizmo, tako da se je dobro prilagala, nakar je ulil v votlino tekoči svinec, ki se je hitro stdil in črka (tipa) je bila gotova. Treba jo je bilo samo potegniti iz prizme in nadaljevati z ulivanejem poljubnega števila nadaljnjih črk.

Za svojo tiskarno je moral Gutenberg izdelati najprej *patrice* in nato *matrice* za vse črke velike in male abecede in ostale znake, uliti odgovarjajoče število kovinastih črk (tip) in jih urediti v stavnihih predalih. Sestavljanje (stavljenje) premičnih črk druge poleg druge, besede poleg besede, vrste za vrsto, je dalo tiskarski stavek, ki ga je bilo treba samo še zvezati, da ne bi pri tiskanju črke popadale narazen. Stavek so

Božidar Jakac — Martinarna na Jesenicah

Božidar Jakac — Budimpešta

namazali z barvo, položili nanj papir in pod stiskalnico odtisnili, po končanem tiskanju pa črke zopet razmetali (uredili) v stavne predale.

Skoraj štiristo let se je tiskarstvo posluževalo Gutenbergovega izuma v skoraj nespremenjeni obliki in tudi še danes se v bistvu, kljub modernim pridobitvam sodobne tiskarske tehnike, še vedno poslužujemo prvotnega postopka, le da je posamezne faze ulivanja črk, stavljenja in tiskanja mesto človeka prevzel — stroj. Postopek stavljenja na roko pa se še vedno vrši enako kot v Gutenbergovih časih.

Izum premičnih črk ni bila edina Gutenbergova iznajdba v tiskarski umetnosti. Prizmatične stolpiče za ulivanje črk je polagoma nadomestil s pripravnejšim ročnim ulivalnim instrumentom, s katerim se je dalo ulivati zelo hitro veliko število tip, ki so bile vse enako dolge, široke in visoke. Ročna priprava za ulivanje tip je najvažnejši del Gutenbergove iznajdbe. Zgraditi je moral tudi ročno tiskalnico, ki je dala prve zadovoljive odtise, izpopolniti tiskarsko »črnilo« (barvo), skrbeti za dobro svinčeno zlitino itd. Žal se ni iz Gutenbergove delavnice ohranil niti drobec predmetov, ki jih je veliki mojster potreboval pri svojem delu, tako da poznamo njegov tehnični postopek samo po opisih in risbah sodobnikov. Dragocenejši so ohranjeni tiski, deloma v odlomkih, deloma v celoti, ki dovolj zgovorno pripovedujejo o izredni umetniški kulturi in ljubezni do predmeta pri Gutenbergu in njegovih pomočnikih.

Če hočemo pravilno presoditi pomen Gutenbergovega izuma, si moramo najprej predočiti, kako so tiskali pred Gutenbergom. Poglejmo samo Evropo, da se ne bomo mudili pri starih narodih: Babiloncih, Egipčanih, Grkih, Rimljanih in Kitajcih, ki so poznali mnogo tiskarskih iznajdb in tudi papir in pergament že pred Evropo. Ok. 1398 se v nemškem Ulmu pojavi, na Kitajskem že davno znani način reproduktivne tehnike, »tisk z lesenih plošč« (Holztafeldruck). V lesene deske so izrezali vzbočene slike svetnikov, figure za pratike in karte, način, ki se je vse do danes ohranil v umetniški grafiki lesoreza, jih barvali in odtiskovali. Pozneje so izrezovali s podobami vred tudi kratke molitvice, ali pa celo desko samih črk ter jih odtiskovali. Takim posameznim

Božidar Jakac — Zena z otrokom

tiskom pravimo »tisk s plohom« (Blockdruck). Univerzitetna biblioteka v Ljubljani hrani dva taka ploha s 4 stranmi z 19 svetniškimi podobami in cirilskim tekstom. Kdor je hotel natisniti knjigo, je potreboval toliko plohov, kolikor je imela knjiga strani. Značilno je tudi za take izdaje, da so tiskane samo po eni strani listov. Zakaj? Stiskalnice v tej dobi še niso poznali. Ploh so namazali s tiskarskim črnilom, položili nanj papir ali pergament in nato po vrhnji beli strani papirja ali pergamenta s koščeni ali usnjenimi »drgali« krepko drgnili, da se je barva s plohom čim boljše odtisnila na spodnjo stran papirja. Papir je bil zaradi tega na vrhnji plati šatiran in za tisk neuporaben. »Tiskar« je odtisnil forme samo na 1. in 4. stran lista, 2. in 3. sta ostali prazni in sta bili pri vezavi obrnjeni druga proti drugi. Takim knjigam pravimo skladne knjige (Blockbuch) in se jih je izpred Gutenbergove iznajdbe ohranilo do današnjih dni samo kakih petdeset. Ker je vsak list tiskan samo po eni strani, dočim je druga stran prazna, je navadno tiskana stran zelo lepa, ker je ne moti odsev tiska z druge strani. Tudi danes se še marsikatera moderna založba odloči za ta razkošni način tiska, zlasti pri bogato ilustriranih izdajah (omenim n. pr. izdaje Bibliofilske založbe v Ljubljani: Miha Maleš — Sence, isti »Slavni Slovenci«, K. H. Mácha — Maj, ki so vse same skladovne knjige).

Z Gutenbergovim izumom je bilo vse dotedanje »tiskarstvo« postavljeno na glavo. Plohi so služili samo še za ilustracije, kar je bil njihov prvotni namen, konec je bilo zamudnemu in dolgotrajnemu prepisovanju po častiljivih menihih v samotnih samostanskih celicah. Po izumu tipografije (pisanja s tipami — kovinastimi črkami) so bile znanost preteklosti in misli sedanjosti za vse večne čase napisane in ohranjene bodočim rodovom. Tisoče in tisoče izvodov so lahko odtisnili z enega samega tiskarskega stavka v zelo kratkem času in jih razširili po vsej zemeljski površini. Le tako je Galileo Galilei v Italiji lahko zvedel kaj snuje Kopernikus v daljni vzhodni Prusiji, Krištof Kolumb si je iz tiskane knjige izračunal, kam bo vodila njegova pot v nove dežele. Reformacija 16.

Božidar Jakac — Delavci

stol. ne bi mogla svojih misli zanesti v milijone src in duš, če ne bi bilo tiskarskih sredstev.

Izredna plodna druga polovica 15. stol. je prinesla narodom v Evropi obilo blagoslova. Medtem ko je Gutenberg v Nemčiji v okviru gotske tradicije snoval v svoji oficini nove izume in sanjal o dovršenih tiskarskih izdelkih, je v Italiji vrela na dan nova umetnost, nov stil — renesansa, ki ji je bilo usojeno, da bo enako kot Gutenbergov izum prešla v novi vek in za stoletja oplodila umetnost vseh narodov. Oba začetnika renesanse, veliki reformator kiparstva Donatello (1386—1466) in čustveni slikar Fra Angelico (1387—1455) sta se približno ob istem času kot Gutenberg borila za poto nove umetnosti. Mali slovenski narodič je stal nekako ob strani snovanja in nehanja velikih. Pobožno se je oziral v freske, ki so jih po cerkvicah v Crnogrobu, Mačah, Suhi in Sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru slikali Johannes ljubljanski in drugi mojstri, vsi še usmerjeni v srednjeveško gotsko mistiko, v cistercijanski opatiji v Stični pa nastaja eden najstarejših in najvažnejših spomenikov slovenskega jezika — znameniti stiški rokopis.

Takoj po Gutenbergovi iznajdbi se je pričelo tiskarstvo širiti po Evropi in vsem svetu. Že do konca 15. stol. je bilo natisnjenih 450.000 inkunabel (prvotiski do leta 1500.), od katerih hrani Univerzitetna biblioteka v Ljubljani kakih 600. Iz Nemčije se je tipografija razširila v vsa večja mesta na svetu. Do omenjenega leta 1500. je bilo v 260 mestih Evrope že več kot 1.100 tiskarskih officin, ki so natisnile že nad milijon knjig in to v času, ko Gutenberg še ni bil 33 let v zemlji!

Pri južnih Slovanih padejo začetki tiskarstva v najbolj neugodno dobo naše zgodovine. To je ono stoletje, v katerem je srbski narod po nesrečni bitki na

Božidar Jakac — Delavec

Kosovem polju (1389) padel pod turško oblast. Turški vpadi v Evropo so odslej v polnem razmahu: 1456 postane Srbija turški pašaluk, 1463 je podjarmljena kraljevina Bosna, 1482 Hercegovina, Turki vdirajo preko Hrvaške, Slovenije in Madžarske na sever do Dunaja. Medtem ko je že skoraj vsa Evropa živela v opojnosti renesanse, je Balkan krvavel v borbah s turškim veletokom. Zapadna Evropa in Italija uživajo vse lepote, ki jih na podlagi raziskovanj grške in rimske zgodovine odkrivajo umetniki, na Balkanu gorijo mesta in vasi, stotisoči padajo pod turškim mečem, stotisoči v ujetništvo v daljne turške zemlje.

Zato je naravno, da vse tiskarstvo južnih Slovanov izhaja iz tujih krajev: od konca 15. stol. pa do prve polovice 16. stol. iz Benetk, kasneje iz Nemčije same.

Prvi in najbolj znani južnoslovanski tiskar, ki je deloval v Benetkah je magister Andrija Paltašić iz Kotora. 1476. leta je v mestu lagun odprl svojo lastno tiskarno in je istega leta natisnil svoje prvo delo. Njegova doslej znana produkcija obsega 31 del, po večini latinske knjige in samo dve italijanski. 1478. leta se je Paltašić združil s svojim rojakom Bonino de Boninis (Dobričević Dobrič), ki je bil doma iz Dubrovnika. Le-ta je kasneje deloval tudi v drugih mestih Italije in Francije in neznano kdaj umrl v Lyonu. Porabljal je prvi v Italiji tudi grške črke in natisnil med drugim Dantejevo »Božansko komedijo« in s krasnimi lastnimi lesorezi opremljene Ezopove basni.

Od ostalih južnih Slovanov, ki so delovali ob koncu 15. stol. v Italiji je omeniti Grgruja Dalmatina (verjetno sorodnika našega Jurija Dalmatina, čigar predniki so bili iz Dalmacije), ki je tiskal skupno z Jakobom Britanicusom iz Brescie in Slovenca Matheusa Cerdonisa de Windischgretza. Slednji je bil po rodu iz Slovenjega Gradca in je deloval kot samostojen tiskar v Padovi ok. 1482—1487 ter natisnil 30 večinoma jurističnih in medicinskih knjig, bil v zvezi s tiskarjem Erh. Ratdoltom, ki je tiskal v Benetkah (1476-86), ter po njega odhodu v Augsburg tudi sam izginil iz Padove (prim. SBL, 76).

O nastanku prve tiskarne na področju današnje Jugoslavije so mnenja deljena. Po mnenju uglednega črnogorskega znanstvenika S. M. Štedimlije je bila ustanovljena prva naša tiskarna v Obodu v Črni gori za časa vladanja Ivana Crnojevića ne pred letom 1483. a tudi ne pozneje kot l. 1490., tedaj v času ko Gutenbergov izum še ni bil polnih 40 let star! Naprave je vladar nabavil iz Benetk, kjer je

Božidar Jakac — Motiv iz Prekmurja

bila 1483. leta tiskana prva južno-slovanska knjiga (v glagolici), od tam je moral najeti tudi prve sposobne tiskarske pomočnike. Ivanov sin Djuradj Crnojević je ok. 1490—1496 preselil obodsko tiskarno v Cetinje, kjer se je zlasti odlikoval kot tiskarski mojster menih po imenu Makarije, ki je imel 8 pomočnikov. Makarije, po rodu tudi Črnogorec, je bil prvi in eden najboljših mojstrov tiskarske umetnosti na vsem Balkanu. Ko je odšel v Benetke in kasneje v Rumunijo, je bilo delo na Cetinju prekinjeno za več kot 20 let. V letih 1519.—1538. je delovala v Benetkah nova cirilska tiskarna, ki jo je ustanovil črnogorski veljak Božidar Vuković, ki je po svoji delavnosti in lepoti izdelkov predstavljala najslavnejšo dobo južnoslovanskega tiskarstva.

V Benetkah je bil tudi začetek srbskih in bolgarskih tiskarn. 1519. leta je že delovala srbska cirilska tiskarna Božidara iz Goražde, ki jo je kmalu prenesel v rodni kraj Goraždo. V tiskarni Dalmatinca Jeronima Zagurovića iz Kotora je deloval »Jakov, Krajkov sin, iz macedonskih predelov, iz mesta imenovanega Sofija« — prvi bolgarski tiskar.

Božidar Jakac — Cerkvica sv. Marka v Vrbi

Druga tiskarna na srbskem področju je bila v samostanu Rujan v selu Vruci pri Užicah, kjer je menih Teodosije z redovniki tiskal knjige evangelijev, v samostanu Gračanica na Kosovem polju je 1539. ustanovil tiskarno metropolit Nikador, tiskarna v samostanu Mileševu je izhajala prav tako iz Benetk.

Rekli smo že, da je bila 1483. leta v Benetkah tiskana prva južnoslovanska knjiga. To je misal v hrvatskem jeziku, tiskan v glagolici, ki se še danes porablja pri službi božji v Dalmaciji, Istri in na Kvaternerskih otokih. Od prve izdaje je ohranjenih samo 6 izvodov v folio formatu. 1493. leta je bila v Benetkah tiskana tudi prva hrvatska knjiga, tiskana z gotskimi pismenkami »*Lectionarium*« iz tiskarne Damianusa de Gorgonzola Mediolanensis.

Tudi prva hrvatska knjiga, tiskana v latinici, izhaja iz Benetk. To je »*Pripovijest o Juliji*«, zabavna in poučna knjiga za preprosto ljudstvo, ki ji je avtor Marko Marulić (Marcus Marulus), utemeljitelj hrvatskega leposlovja, znan po vsej Evropi po svojih religioznih in teoloških spisih, prevedenih v latinski, francoski, nemški in portugalski jezik in druge. Tudi ostala dela odličnih hrvatsko-dalmatinskih književnikov 16. stol. (Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Petar Zoranić, Andrija Čubranović, Marin Držić, Dinko Ranjina) so bila tiskana v benečanskih tiskarnah.

Prva znana tiskarna na hrvatskem področju je ona, ki sta jo kmalu za črnogorsko iz l. 1494. ustanovila kanonika Silvestar Bedričić in Blaž Baronić v Senju. Nabavila sta jo v Benetkah z latinskimi črkami in natisnila kot prvo delo znameniti »*Misale Glagoliticum*« (edini znani primerek v Narodnem muzeju v Budimpešti). Druga nič manj znamenita je bila tiskarna, ki jo je na Reki ustanovil moštovski škof Simon Kožičić. Delovala ni dolgo, znana pa je knjiga iz te tiskarne »*Officii blaženie devi marie*« iz l. 1530., katere edini primerek hrani deželna knjižnica v Weimaru.

Duh nemške reformacije v 16. stol. bolj in bolj prodira na slovanski jug. Med Slovenci najde vnetega pobornika v osebi Primoža Trubarja (1508—1586), ki je pravilno spoznal, da so za širjenje novega nauka potrebne, poleg gorečih propovednikov, predvsem knjige v domačem jeziku, ker nemškega jezika preprosto neuko ljudstvo ni obvladalo. Tako je 1551. leta, dobrih sto let po Gutenbergovem izumu, zagledala luč sveta prva slovenska tiskana knjiga: »*Catechismus*« s podnaslovom »*Anu kratku poduzhene s katerim vsaki zhlovik more v nebu prytk*«. Avtor se je skril za psevdonimom »*Philopatridum Illiricum*« (rodoljub ilirski), tiskar pa za izmišljeno ime »*Gedruckt im Sybenburgen durch den Jernei Skuryaniz*«. Obenem je bil natisnjen tudi droben, le eno polo obsegajoč »*Abecedarium*«. Danes vemo, da se je tiskar imenoval Ulrich Morchart, knjigi sta bili z gotskimi pismenkami tiskani v Tübingenu. Morchartova ugledna tiskarska rodbina je poleg prve slovenske knjige tiskala tudi dve tretjini naslednjih slovenskih protestantskih del. Poleg Tübingena je bilo središče za tiskanje slovenskih, cirilskih in glagolskih knjig še nemško mesto Urach, kjer je obstojal južnoslovanski biblijski zavod barona Ivana Ungnada, po smrti tega pa saško mesto Wittenberg, kjer je bila 1583 pri tiskarju Hansu Krafftu tiskana v 1500 izvodih znamenita Dalmatinova »*Biblia*«, tu je, vse svetu pismu Stariga inu Noviga Testamenta, tipografsko eden najlepših protestantskih tiskov. Istočasno z Biblijo je bila ravno tam natisnjena tudi prva slovenska slovnica Adama Bohoriča »*Zimske urice*« (*Arcticae horulae*).

Toda medtem smo že prispeli do prve slovenske tiskarne, ki jo je poleti 1575, še ne četrstoletja zatem, ko je bila tiskana prva slovenska knjiga, odprl v Ljubljani tiskar in knjigotržec Janez Mandelc. V jeseni tistega leta je že izšla prva slovenska v Ljubljani tiskana knjiga, Jurija Dalmatina »*Jesus Sirach*«. Žal, je bil Mandelc na pritisk vlade, kateri se je tiskarna zdela nevarna, že spomladi 1582 iz Ljubljane s tiskarno vred izgnan in je 23 let brez stalnega bivališča begal po Hrvaškem in Ogrskem in tiskal knjige v latinskem, madžarskem, nemškem in kajkavskem jeziku. Plodovito Mandelčevo delo, ki je bil izredno sposoben tiskar, tiski so bili lepi, enakomerni in živočrni, je bilo s tem za Slovence končano.

Skoraj sto let nismo imeli za njim v Ljubljani nobene tiskarne. Šele 1678 je ustanovil novo tiskarno v Ljubljani Janez Bapt. Mayr iz Salzburga, ki je natisnil tudi nekaj sloven-

Božidar Jakac — Motiv iz Vinice

skih knjig. Odslej so bili vsi ljubljanski tiskarnarji Nemci prav do Jožefa Blaznika, ki se je izučil v Ljubljani, izpopolnjeval 6 let v tujini, in od 9. IX. 1828. že vodil pod lastnim imenom prejšnjo Retzerjevo tiskarno. Podjetje je v kratkem dvignil med prve ljubljanske tiskarne, 1847. leta priključil litografijo in štel med svoje naročnike skoraj vse ljubljanske knjigarje, mnogo privatnikov in ustanov (prim. SBL 42). Tiskal je Bleiweisove »Novice«, Prešernove »Poezije« in mnogo drugih znanih publikacij.

Ko smo se tako v bežnem orisu ozrli na širjenje Gutenbergove umetnosti pri južnih Slovanih, omenimo še na kratko novejšo pridobitve, ki so se neposredno vrstile za Gutenbergovim izumom. Tiskarsko tehnično je ostal, kot smo že rekli, Gutenbergov izum stoletja nespremenjen, posamezne nadaljnje iznajdbe pa so vendar pripomogle, da se je tiskarska umetnost dvignila na tako višino, kot je genialni iznajditelj tudi v najbolj drznih sanjah nikoli ni mogel predvidevati. Predvsem so Gutenbergovi nasledniki izpopolnili ulivanje črk in upodabljanje črk. Izumljene so bile nove tipe: kurziva, antikva, francoska bastardna in druge. Tiskarji so bili obenem knjigarji, izobraženi ugledni moške z velikim razumevanjem za tipografsko umetniško dovršene tiske. Naslovne strani so bile izdelane umetniško popolno in z veliko ljubeznijo. Posebna pozornost se je posvečala ilustrativni opremlitvi z lesorezom, ki je imel v 16. stol. najsijajnejšo dobo (Dürer, H. Baldung Grien, Holbein, Cranach), najsi ga je že sredi 16. stol. pričel izpodrivati iz Italije, nič manj popolni bakrorez.

Manj pomembno za razvoj tiskarske umetnosti je bilo 17. stol. Število tiskarn je naraslo preko stvarne potrebe, velika ovira je bila tridesetletna vojna, zato pa se nove velike osebnosti pojavijo zopet v 2. pol. 18. stol. Francoz Didot, Anglež Baskerville,

Bruno Vavpotič — Motiv iz Pariza

Nemec Breitkopf, Italijan Bodoni, so še danes svetovno znana imena, po kateri se imenuje vrsta najelegantnejšega črkovnega gradiva.

Ok. 1804 izumi nemški tiskar Koenig prvi tiskarski stroj, ki je opravil vse funkcije tiskarja, 1812 konstruira isti tiskar v Londonu že prvi brzotiskalni stroj s cilindri in v teku desetletij skoraj vse tiskarske stroje, ki so še danes v navadi. 1860 izumi Amerikanec William Bullock prvi rotacijski stroj, ki mu sledijo zatem enaki stroji 1866 v

Ivan Vavpotič — Zakonca

Londonu, 1873 v Nemčiji. Sledijo v naglem tempu stavni stroji in kot ena zadnjih iznajdb, stroj, ki s posebno napravo omogoča stavljenje na poljubne razdalje (teletipija).

Vzporedno s knjigotiskom se razvija tisk podob. Gutenberg še ni tiskal podob. Prostor za iniciále in miniature je izprl, nakar so jih posebej odtisnili na roko. Toda že 1461. leta je neki Albrecht Pfister, ki si je pridobil del Gutenbergovih tip in ustanovil majhno tiskarno, tiskal obenem s tekstom tudi ilustracije po izvornih lesorezih. O tisku s plohom in skladnih knjigah smo že govorili v uvodu. O drugih tehnikah, ki so vse služile izpopolnitvi tiskarstva podob (bakrorez, ujedanka in druge), pa bomo govorili ob drugi priliki, ko bomo obravnavali umetnostno grafične in slikarske tehnike kot take.

Vidimo, da je šlo seme Gutenbergove iznajdbe lepo v klasje. Ko se ob petstoletnici enega največjih izumov vseh časov spominjamo velikega moža, ki mu je usoda naklonila, da ga bo zgodovina prištevala med svoje največje sinove, se obenem zavedamo tudi sadov, ki jih je tiskarstvo prineslo slovenskemu narodu. S spoštljivo resnobo pregledujemo napore slovenskega protestantskega pisca, njegovo okorno, presrčno prvič tiskano besedo, pa vse do vrhuncev slovenske tiskane besede od Vod-

nika, preko Prešerna, pa do Cankarja in Župančiča in vse do najnovejših časov, žetev ki nas je uvrstila med druge evropske kulturne narode. Če je ta žetev postala danes splošna last, je poleg genialnosti njenih stvariteljev, v enaki meri tudi zasluga tiste male tiskarske delavnice, kjer je pred pet sto leti ustvarjal resen, zaskrbljen mož z vso svojo duševno in telesno energijo na prvih tiskanih besedah.

(Literatura: Dr. Alojys Ruppel, Leipzig 1940, dr. O. Berkopec — Sl. Rundschau 1. 2. 1940, Deutscher Drucker, Berlin 8 1940, M. Ambrožič — Tiskarstvo, Ljubljana 1937.)

Franjo Šijanec

PREGLED ZGODOVINE SLOVENSKE LIKOVNE UMETNOSTI

Doba pokristjanjevanja je seznanila Slovence s karolinško-frankovsko umetnostjo, kakršna se je razvijala v cerkvah, v samostanih in na vladarskih dvorih, edinih kulturnih središčih tedaj še mladih evropskih narodov. Vpliv Bizanca je pri nas zelo majhen, izvzemši seveda Primorje (Poreč, Stare Milje). Iz 9., 10. ali 11. stol. izvirajo arhitekturni in skulpturni spomeniki na Krnskem gradu in v Gospe Sveti (Modestov grob). Tem soroden je s pleteninskim vzorcem okrašen kamen, ki je vzidan v cerkvi v Slivnici pri Mariboru. Kamen je iz pohorskega marmorja in v Sloveniji nemara edina starina iz »predromanske« dobe, ki je sicer tako značilna za starohrvatski in langobardski umetnostni krog (pleteninska ornamentika, vozli). Pot, po kateri prihajajo te oblike v Slovenijo (zlasti na Kranjsko, v Primorje in na Štajersko), je najverjetnejše območje Ogleja in oglejske cerkvene organizacije. Na Koroškem prevladuje vpliv Salzburga, a tudi tu opazujemo že od zgodnjega srednjega veka dalje tipično prehodno ozemlje med severom in jugom.

Romanika. Arhitektura (11., 12. in 13. stol.). Najstarejša poročila o cerkvah segajo že v 9. stol. nazaj, vendar so prvi ohranjeni spomeniki cerkvenega stavbarstva šele iz 11. stol. Popolnoma ohranjene nimamo niti ene stavbe, vse so bile tekom časa nešteto krat prezidane in so tako bolj in bolj izgubljale svoj romanski videz. Restavracije prvotnih oblik so zato zelo težavne. Največkrat je ohranjeno le temeljno zidovje, skulpturni okras pa je šel v izgubo. — V bistvu nespremenjena arhitekturna umetnina je ostala cerkev v Špitaliču pri Konjicah (13. stol.). Enoladijska stavba ima dve poli rebrastih obokov v ladji in ravno zaključeni kor po cistercijskem vzoru. Ladijska rebra so že gotško profilirana, zunaj so nameščeni oporniki. Ohranjena sta na tej cerkvi dva romanska portala. Romanska je bila tudi ob koncu 12. stol. nastala cerkev v nekdanjem Žičkem samostanu. Gradili so jo francoski cistercijani iz Burgunda in je danes v ruševinah. Od nekdanje romanske cerkve v Vuzenici je ostal še romanski portal. Jedro cerkve v Laškem je tudi še romansko. Sedanja srednja ladja cerkve v Konjicah je iz 12. stol. in je bila ravno krita.

Bitka Latincev in Trojancev po A. Tempesti — Stara grofija v Celju

Franc. Bassano — Pomlad — Nac. galerija na Dunaju

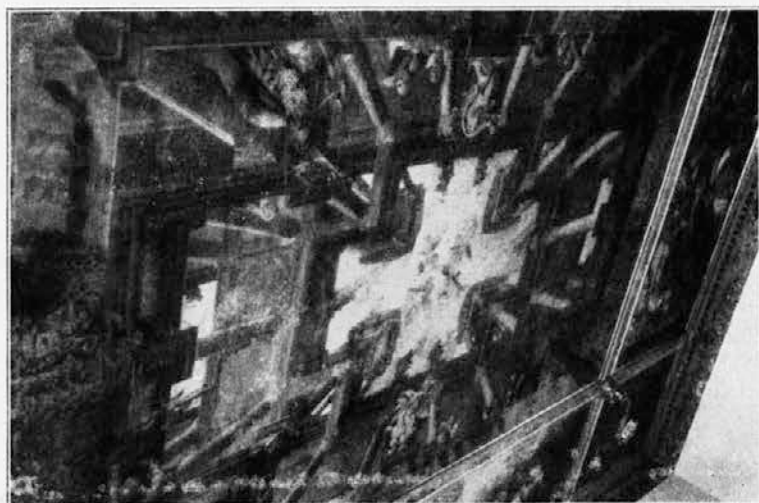

Giacomo Bassano — Lov — Nac. galerija na Dunaju

Samostanska cerkev v Stični je nastala v 12. stol. kot cistercijska stavba in je danes med najbolj ohranjenimi romanskimi arhitekturami. Slopno baziliko je kril raven strop in v križišču ladij je dominirala kupola, ki pa je danes prezidana v stolp. Prezbiterij ima 3 apside. Zg. Draga pri Višnji gori je ohranila lepo polkrožno apsidno z zobčastim frizom. Dobro je ohranjen romanski portal spodnje kapele dvonadstropne stavbe na Malem gradu v Kamniku (12. stol.), ki ima pod spodnjim prezbiterijem še kripto. Zgornja kapela je dobila pozneje zvezdnat gotski obok in tudi obok spodnje kapele je bil prezidan. Samostanska cerkev v Kostanjevici je ohranila dva zelo lepa romanska portala, po svojem arhitektonskem slogu pa spada v vrsto poznih prehodnih stavb: je prava troladijska cistercijska cerkev. Trodelna bazilikalna ladja v Starem trgu pri Ložu je bila tudi prezidana. Romanska je kostnica pri Trebelnem nad Mokronogom, okrogla, s kupolo pokrita stavba.

Poznoromansko skupino s prehodi v gotiko tvorijo cerkve v Kostanjevici, v Laškem, v Loki pri Zidanem mostu, v Svibnem pri Radečah, v Špitaliču, v Žičah, v Vuzenici. Te stavbe imajo ravno zaključene prezbitrije, ki služijo danes drugim namenom: ali so lope zvonikov ali pa so vrinjeni med ladjo in novi prezbiterij (Laško, Vuzenica). Prekmursko skupino tvorijo cerkev v Selu, prezbiterij v Turnišču, Martjancih itd. Je pa

Srednje polje celjskega
stropa v stari grofiji

Pomlad — Stara grofija
v Celju

Poletje — Stara grofija
v Celju

povsod še mnogo drugih predelanih cerkva z romanskim zidnim jedrom, zlasti v gotskih stavbah. Pravkar se odkriva romansko jedro ladijskega zidu in slopov v stolnici v Mariboru, ki je kompleks številnih prezidov kasnejših stoletij. Največ romanskih spomenikov je iz 12. stol., mlajši so redki in neznani, prehodne skupine pozne romanike pa začno v 1. pol. 13. stol. Najodličnejše mesto zavzema Koroška z edinstveno vrsto veličastnih cerkva (Krka, Gospa Sveta, Št. Pavel), ki jim sledi še množica pravih biserov romanike.

Kiparstvo. Iz prehodne dobe z znaki gotike izvirata lesena kipa Matere božje v Velesovem in Solčavi. Velesovski kip je najstarejše delo srednjeveškega kiparstva v Sloveniji (1. pol. 13. stol.). Znan je tudi nekoliko mlajši relief Matere božje z Detetom v Krakovem v Ljubljani. Glavno področje romanske umetnosti pa je arhitekturni dekor cerkvenega stavbarstva na Koroškem (Krka). Romanska skulptura je tu plod znamenitih stavbnih in rezbarskih delavnic in se še popolnoma podreja principu arhitektonskega oblikovanja. Njen duševni izraz je abstraktno tipiziran, formalni lik je linearno ploskovit. Številni drugi izdelki pa so včasih tako primitivno preprosti, da je treba imeti pred očmi tudi ljudsko-umetnostno rokodelstvo in kmečko rezbarstvo. Slovensko romansko kiparstvo brez Koroške ni obsežno poglavje.

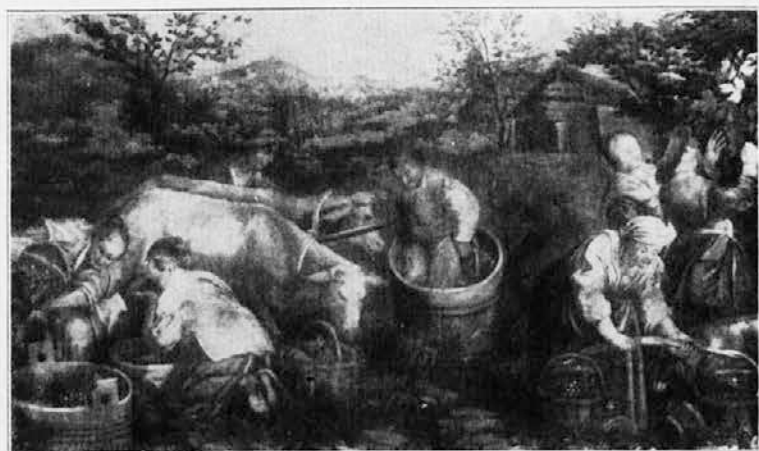
Slikarstvo. Tudi stensko slikarstvo zgodnjega srednjega veka, ki je po svojem občutju romansko, ni zapustilo v Sloveniji znamenitejših del. Čuli smo, da je spomeniško gradivo arhitekture pomanjkljivo. Sigurno je, da se je o priliki prezidav tudi kiparski dekor poškodoval in uničeval. Isto velja za romansko stensko slikarstvo. Steletov »Splošni pregled razvoja srednjeveškega stenskega slikarstva v Sloveniji« (Monumenta I, str. 1) postavlja kot najzgodnejšo skupino »zgodnjegotski risarsko plastični slog«. To je skupina, ki kaže še najznačilnejše romansko okolje, a zaznamuje le eno edino pomembnejše delo: odlomki fresk v minoritski cerkvi v Ptuj (o. 1260—70). Stil ostro lomljenih gub je soroden slikam na zapadni empori stolnice v Krki na Koroškem in je nadalje še podoben srednjeevropskemu stilu na Češkem in ob Renu. Široke zidne ploskve dobe monumentalno in v skladu z arhitekturo slikano kompozicijo, z močnim linearnim izrazom, a z nepremično ikonografsko simboliko. Cikcakasto lomljene konture so najbolj viden znak šole, ki ji pripada omenjeno gradivo, ki razodeva iniciativno vlogo Koroške in njene najzgodnejše umetnostne stike z ostalo Slovenijo. Tudi v romanskem slikarstvu je ta dežela visoko razvita in vodilna, njene izredne plodovitosti ne prekaša nobena sosedna pokrajina.

Romanska doba je torej najbolj bogata na ohranjenih spomenikih izven državnih meja: Gospa Sveta, Krka, Št. Pavel, Grebinj, Vetrinj, Ostrovica, Otok ob Vrbskem jezeru, Sv. Jakob v Beljaku, Doberla ves, Milje pri Trstu, zakladnica goriške nadškofije v Gorici itd. Znameniti so mozaiki Sv. Justa v Trstu v bizantinsko ravenatskem slogu (7. in 12. stol.). V naši državi pa je romanska umetnost ustvarila najlepša in najbolj ohranjena dela na dalmatinskih tleh, v območju starih romanskih mest (katedrale).

Skupina gleda'k —
Stara grofija v Celju

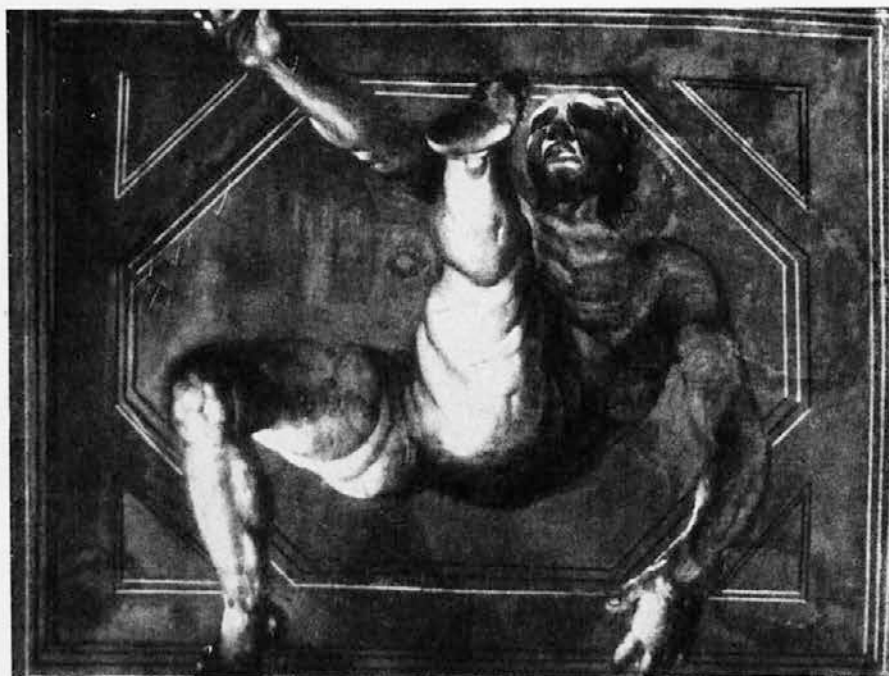

Jesen — Stara grofija
v Celju

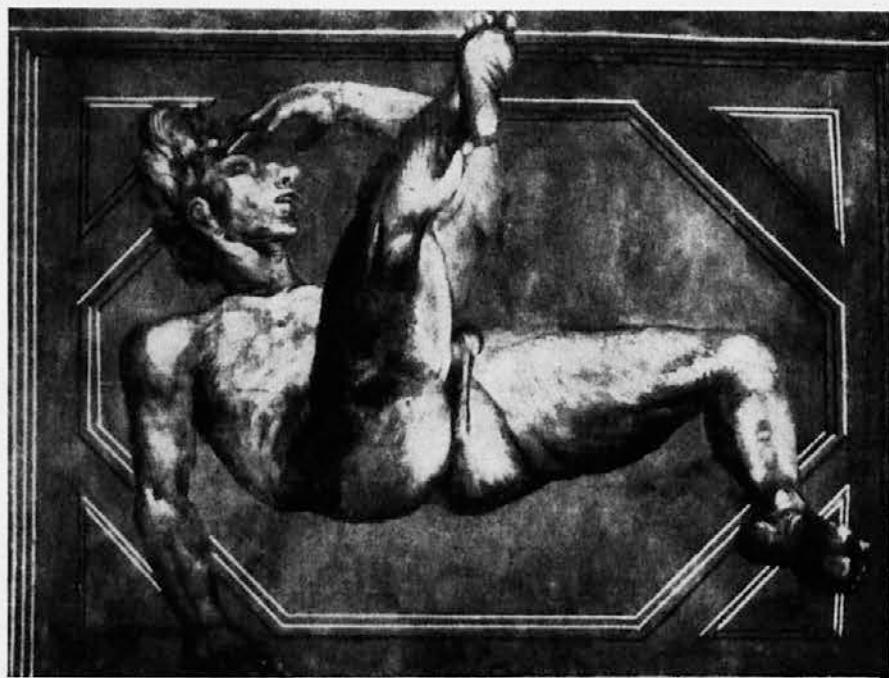

Zima — Stara grofija
v Celju

Ixion po H. Goltziusu — Stara grófiija v Celju

Ikarus po H. Goltziusu — Stara grofija v Celju

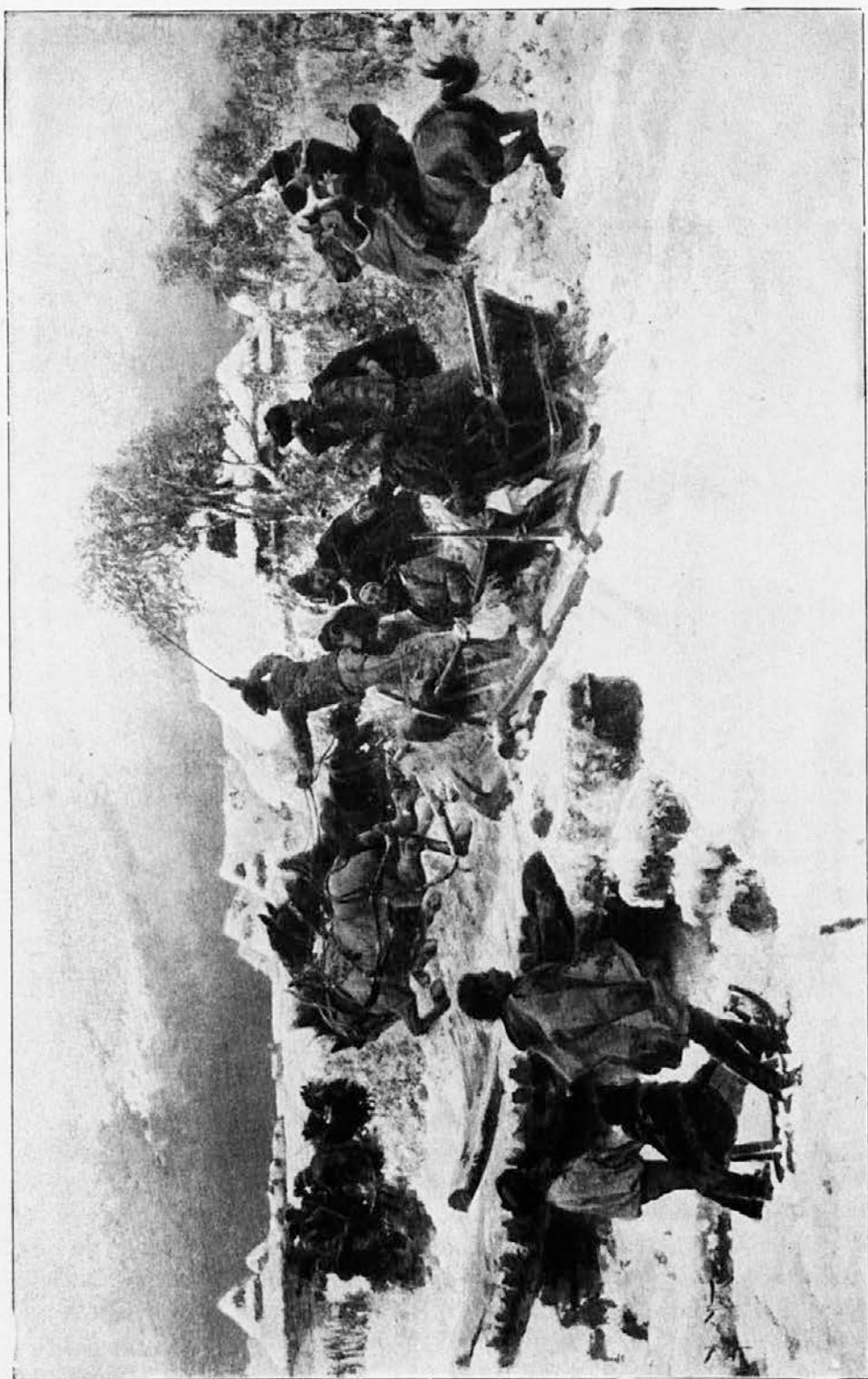

A. Wierusz Kowalski — Na napačni sledi

Gotika. Arhitektura. Čas gotike sega od 14. stol. do 16. stol., posamič in zastarelo se pojavlja še celo v 17. stol. Stavbarsko in slikarsko gradivo je obsežnejše in važnejše od kiparskega, v splošnem pa lahko rečemo, da je gotška doba še bliže povezala Slovenijo z zapadom in severom kakor predhodna romanska. Kolonizacija našega ozemlja napreduje v isti meri, kakor se utrjuje moč države, plemstva in cerkve. Vse umetniško delo se koncentrira v smislu srednjeveške krščanske ideologije okrog cerkve in njenih potreb. Vedno bolj prihajajo k nam severnjaški tokovi umetnostnega oblikovanja in zapuščajo povsod najgloblje vtise. Vendar pa je naš narod kmalu stopil iz prvotne pasivnosti v aktivno nastrojenje ter je najintenzivneje doživel vsebino in obliko gotške

umetnosti. Široko in vsestransko se zlasti ukvarja z dekorativnimi in likovnimi elementi, gotske oblike se srečujejo s prvini že avtohtone ali domače ljudske umetnosti, fantazija ljudskega mojstra snuje v srednjeveških delavnicah svoj posebni umetnostni svet, ki ga doživlja po svoje, ga prepleta s svojimi lastnimi čustvi in lastno, doslej še komaj dotaknjeno tvorno silo. Neštete gotske cerkvice so razvile vso prelest barvnega bogastva, ikonografski cikli zrcalijo pobožnost vernega ljudstva z nič manjšo vnemo kakor drugod v Evropi. Slovenija je sedaj prerajena v krščanskem duhu srednjeveškega idealističnega mišljenja in že ustvarja in gradi svojo lastno umetnostno stavbo, deloma tudi na fundamentu lastnih tradicionalnih izkušenj. Razumljivo postaja, kako nezaupljiva je bila v 16. stoletju dežela napram novotarijam italijanskega renesančnega sloga in kako krčevito se oprijema k sebi prirasle gotike.

Razvoj gotske arhitekture pri nas se v glavnih potezah priključuje sosednim alpskim deželam. Romanski slog je prevzel prostorno neenotno in še antično razčlenjeno baziliko, gotski slog pa se razvija iz romanskega, ki je le nekaka priprava, k prostorno enotnemu ali dvoranskemu tipu z vertikalno višinsko tendenco. Konstruktivni členi take stavbe (služniki, rebra, šilasti loki in oporniki) ustvarijo prvi univerzalni slog, ki variira le v načinu kombinacije in v detajlnih ter dekorativnih elementih. Posebnost slovenske gotike je v poznem srednjem veku (15. stol.) razširjeni tip podeželske cerkvice s pestro slikanim prezbitorijem in bogato ikonografsko snovjo. Tkvz. »slikani kranjski prezbitorij«, ki ga v poglavju slikarstva še ponovno omenimo, se omejuje le na Kranjsko in Primorje, na Štajersko ne sega, pač pa se pojavlja v slikarsko živahni in vedri Koroški. Razvoj arhitektonskega okvira gre od romanske polkrožne, s polkupolo krite apside, ki ima svoje slikarsko dekorativno središče v idejno poudarjeni mandorli (Pantokrator - Sodnik poslednje sodbe), do gotskega tristrano zaključenega prezbitorija s poznogotskim zvezdastim obokom. Tu so posamezna polja oboka, slavaloka in stene po določenem ikonografskem redu pokrita z barvno in dekorativno izredno učinkovitimi freskami, ki tvorijo z bogatim sekanim kamnom arhitekturne plastike skupaj svojevrstno, harmonično in enotno prostorno umetnino. Slikarski okras žareče barvne prelesti obdaja celokupno cerkveno notranjščino z ladjo vred, celo profili reber so organsko polihromirani. Svoj vsebinski in umetniški višek pa zadobi notranjščina v najbolj razsvetljenem delu, v prezbitoriju, kjer so visoka in vitka okna najbolj odrinila steno. Konec romanske dobe so se vršile različne prezidave v smislu gotizacije in take primere smo že našli v skupini prehodnega tipa (n. pr. Laško, Vuzenica). Prva estetsko enotno razvita gotska stavba, ki nudi res zadovoljivo rešitev, stoji v Crngrobu pri Škofji Loki. Glavni troladijski prostor sega v 14. stol., poznogotski je pa že troladijski prezbitorij. Posebna razsvetljava in slikoviti pogledi med opornimi slopi in stebri napravijo notranjost zelo privlačno. Od večjih stavb so bile prezidane stolnica v Mariboru, opatijska cerkev v Celju (lepo ohranjena

Jaroslav Vješin — Kmečko ženitovanje

kapela Žal. M. B.) in proštijška cerkev v Ptujju. Kar pa je novih enotno nastalih stavb, so te po večini iz poznogotskega konca 15. in prve polovice 16. stol. Logično je, da pripadajo najučinkovitejše cerkve mlajšemu dvoranskemu tipu. Bazilikalni tip je starejši in zato se v neprezidani obliki tudi ni ohranil.

Med dvoranskimi cerkvami ločimo eno-, dvo- in troladijske stavbe. Cerkve so, izvzemši ljudski ali podeželski tip gotske cerkvice, v vsej notranjščini obokane. Posebno prehodno obliko nudi primer v Dvoru pri Polhovem Gradcu, čigar lesen strop pokriva tri enako visoke in po stebrih ločene ladje. Samostanska cerkev v Pleterjah je med enoladijskimi stavbami arhitektonsko zelo odličen in konstruktivno jasen primer. Isto velja za dvoladijski tip o podružnicah Sv. Primožu nad Kamnikom in Sv. Petru nad Begunjami. Najlepša slovenska gotska cerkev, ki poleg mariborske edina ustvarja vtis katedrale, pa je velika troladijska Marijina cerkev na Ptujski gori iz prvih desetletij 15. stol. Monumentalna arhitektura daleč znane romarske cerkve (radi počrnelega peščenca imenovane tudi »Črna gora«) in znamenite figuralne skulpture, ki krase cerkev in njene oltarje, pomenijo ne le v gotskem, temveč v celokupnem umetnostnem zakladu Slovenije naše najodličnejše umetnine, ki jim je le malo enakega. »Nova štifta« je rodbinska ustanova ptujskih plemičev in celjskih grofov in predstavlja tip dvoranske cerkve z zelo izrazito podolžno smerjo, ki ustreza poznogotski pridigarški obliki prostora in spominja na stari bazilikalni tloris. Njena arhitektura je nastala v krogu dunajske stavbarske delavnice (3 mnogokotne apside, do strehe segajoči oporniki, snopasti stebri, velika vočdelna okna in stopnjevani sestav obokov, na pr. stolnica sv. Štefana na Dunaju, stolnica v Gradcu, cerkve v Gospe Sveti, Velikovcu, Maria-Strassengel pri Gradcu itd.) Stavba je opremljena s številnimi kamnoseškimi znaki (glej literat., A. Stegenšek, F. Stelè). Kakor je arhitektura sama najpopolnejše dozorela umetnina, tako je tudi njen skulpturni dekor pri vsem bogastvu dovolj umetniško pretehtan in umirjen. Opozoril bi le na pr. na oba portala (zapadni dvodelni in severni z usločenim slepim lokom in križno rožjo), na opornike s fialami, trodelna s krogovičji okrašena okna, na bogato rezljane sedilije, na »celjski oltar« pod baldahinom zunaj cerkve, na kapitole, konzole, sklepnike, rebra, slope itd. Ptujskogorska cerkev, ki ne slovi nič manj radi svoje slikovite lege na hribu haloških goric in na južnem pragu Ptujkega polja, je naša najbolj dovršena in pristna gotska arhitektura.

Na štajerskih tleh so nastale poleg že omenjenih na pr. še cerkve v Ljutomeru, pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, v Konjicah, v Slovenjem Gradcu (špitalska cerkev) in tudi obe zapozneli pri Sv. Treh Kraljih v Slovenskih goricah (o. 1570) in sv. Rozalija pri Št. Juriju ob j. ž. (1646.) Znamenite so cerkve v Kranju, Škofji Loki, Radovljici, Št. Rupertu (konec 15. stol.). Zlasti lepo je zvezdno svodovje v Kranju. Pod prezbiterijem kapitelske cerkve v Novem mestu se nahaja

Miha Maleš — Pesnik Miran Jarc (1930) — Iz knjige »Sence«

nenavadno velika in obokana kripa. Mojstrsko delo zrele gotike je tudi stari prezbitarij minoritske cerkve v Ptuj. V tem mestu bi bila ohranjena še lepa zgodnjegotska stavba — dominikanska cerkev — če bi ne bila prezidana in predolgo zanemarjena. Dominikanski samostan v Ptuj je ohranil arhitektonski biser, kakršen je redek: obširen križni hodnik s sklepniki, okni in portal z rozeto. V njegovih starodavnih prostorih se danes nahaja ptujski

Miha Maleš — Golniška sestra I. 1934

muzej. Zelo lep križni hodnik hrani tudi cistercijanski samostan v Stični. Cerkev v Martjancih je iz konca 14. stol. in je bila prvotno v ladji ravno krita, podobno kakor cerkev v Turnišču, ki je sedaj tudi obokana. Daleko najbolj bogata dežela v gotških spomenikih pa je Koroška, ki ji pritiče posebno važna posredovalna vloga. Najbolj udomačen in razširjen pa je v Sloveniji krog že omenjene podeželske gotške cerkvice, ki tvori poseben tip naše slovenske arhitekture. Njene značilnosti so: z rebrastim svodom obokani prezbiterij, šiljasti slavlolok in pravokotno, ravno krita ladja. Patronirani strop je dekorativno poslikan, stene zidu pa so pokrite s freskami v vsej višini. Izredna barvna slikovitost je glavni estetski učinek teh prikupnih prostorov. Primeri te vrste cerkvic so na pr. Sv. Peter pri Sv. Primožu nad Kamnikom, Gosteče

Miha Maleš — Nuni iz l. 1934

pri Škofji Loki, Muljava pri Stični, gradivo, ki ga označuje opisani »slikani kranjski prezbitenij« v 15. stol. Lokalna posebnost slovenještajerskega območja pa so zanimive, v zgodnjegotski dobi nastopajoče cerkvice s tipičnim kvadratičnim prezbitenijem, ali pa ponekod tudi izrinjeni ali v oktagonu grajeni stolpi zelo masivnih oblik (na primer Dravska dolina, šmarsko-rogaško-kozjanski okraj). Po Dravi navzdol se usidra na Štajerskem s koroške in morda celo bolj zapadne strani marsikak nov, spočetka vendarle tuj umetnostni element (n. pr. vpliv krške in šentpavelske cerkve). Odkod sicer nenavadna okrogla cerkev sv. Janeza pod Muto? Vprašanje umetnostnih vplivov, njih izvorov in medsebojnega tekmovalnega na tako vetrovnem ozemlju, kakor je Slovenija, je tudi v našem srednjeveškem gradivu še marsikje nepojasnjeno, zlasti tam, kjer bi bile stilnokritične opore brez arhivalnih dokumentacij prešibke.

Kiparstvo. Gotska cerkev je izredno bogata na plastičnem dekorju in številne kamnoseške delavnice opremljajo arhitekturo s krogovičevjem, fialami, konzolami, kapiteli, rebrovjem, križnimi svodi, sklepniki, portalno skulpturo in podobno. Na drugi strani pa je bilo tekom sledečih stoletij tudi mnogo cerkvene opreme uničene ali zavržene in še danes se skriva v baročnih oltarjih tu in tam kak izdelek gotskega kiparstva in rezbarstva. Polihromirani leseni kipec, ki je krasil manjše gotske oltarje, je propadal v masi baročne kiparske produkcije, ki je o priliki nešteti renovacij nadomeščala po okusu »zastarele«, »okorele«,

črvice in preperle svetniške kipce. Razmeroma številno pa je gradivo obširne ikonografske skupine gotskih Madon. Prvotnemu stoječemu tipu Matere božje, ki smo ga že opazili v naših romanskih delih (Velesovo, Solčava, Krakovo), še pripadata znamenita kipa v mariborskem muzeju (14. stol.) in v atiki gl. oltarja v ptujski minoritski cerkvi (zač. 15. stol.). V gotiki zelo priljubljeno Pietà zastopajo dela v Celju, Ptuj, v Veliki Nedelji (grajska kapela, o. 1420), iz Zg. Tuhinja (Nar. galer., o. 1400) in v Mekinjah (uršul. samostan, sreda 15. stol.). Ana Samotretja je zastopana v Kranju (zač. 16. stol.) in v mariborskem muzeju (zač. 16. stol.). Kipi Matere božje z Jezusom so v Ormožu (o. 1400), na Muljavi (1. pol. 15. stol.), v Kamniku (žup. cerkev, »srebrna Madona« iz 2. pol. 15. stol.), v Višnji gori in Dornavi (oboje 2. pol. 15. stol.). Imenoval sem le izbor najboljših in najbolj znanih del le iz ene ikonografske panoge (glej literat., F. Stelè, Slovenske Marije). Stilni razvoj slovenskega gotskega kiparstva prehodi v splošnem enako pot kakor gotsko slikarstvo, to je od idealističnega linearizma in vezane statike najbolj »okorelih oblik« do naturalistične plastičnosti in organske sproščenosti. Razgibano »S« linijo pa je poleg ostalih gotskih ostalin še možno srečati sredi najbolj bujnega baroka.

(Nadaljevanje)

Podoba Gutenberga po jeklorezu
neznane nemškega mojstra iz 18. stol.

Dragotin Poljanec — Lastna podoba
Litografija l. 1920

Miha Malež

SLOVENSKI GRAFIK DRAGOTIN POLJANEC

Prav tiho, skoro neopaženo je šla smrt enega prvih slovenskih grafikov, Dragotina Poljanca mimo nas.

Bridka razočaranja, ki so ga spremljala skozi vse življenje, so večkrat spremenila njegovo življenjsko pot. Kakor si vsak mlad človek, zlasti še, ko gre študirat v tujino, jasno začrta svojo bodočo pot — tako tudi naš Poljanec: grafik v domačem zavodu; službe ne bo težko dobiti, saj so na teh mestih sami tujci, ki našega jezika ne znajo. Osvobodjena domovina, Jugoslavija — novo življenje vsepovsod! — Ali realnost je trda, brez sentimentalnosti: človek obrača, ona obrne.

Poglejmo, kako je začela njegova pot.

Dragotin Poljanec je bil rojen 11. novembra 1892 v Kranju. Tam je tudi obiskoval ljudsko šolo; realko pa v Ljubljani. Leta 1910, je odšel k mornarici. Služboval je v Pulju, na Dunaju, ponovno v Pulju, kjer ga je doletela tudi svetovna vojna, tik pred odhodom iz mornariške službe, v kateri je moral ostati do konca vojne. Ob koncu vojne se je nahajal v Boki Kotorski, kjer se je udeležil tudi znanega upora mornarjev, ki je bil bližnji znak razsula avstrijske vojske.

Takoj, ko je odslužil vojake, se je mislil vpisati na grafično šolo na Dunaju. In prav ko je odslužil, se je pričela vojna in mu podaljšala vojaško službo za

nedoločen čas. Tu mu je zopet prekrizalo vse načrte. Takrat piše svoji materi: Čas beži in 11. novembra bom 26 let star — kar za pogrezniti se je! Če se res do mojega 30. leta kaj na boljše vse moje življenje ne spremeni, potem pa res žvižgam na vse skupaj. Kaj naj še pričakujem od mojih mladih let, ko so tako zabita? Rad bi šel daleč proč, daleč... mogoče bo potem boljše. — Vendar ti nočem ljuba mama, tako odkrito pisati, kako mi je bilo v teh zadnjih dneh. To so trenutki, ki človeka starejo v mišljenju in vsem delovanju. Da bi vsaj mogel živeti kot človek, ne pa kot večni potepuh...»

V začetku pisma vprašuje mater, ali naj zbeži v Ameriko ali kamorkoli — le boji se za svoj risarski talent. Na kraju pisma še prša: »Torej uteči? Kam pa, kam?«

Pismo je polno resignacij, kakor jih je veliko napisanih ob izbruhu vsake vojske.

Leta so se iztekla, čas je bil izgubljen — vendar se je srečno vrnil iz vojske zopet domov. Leta 1919. se je vpisal na dunajsko visoko šolo za grafične umetnosti. Risal je že veliko v mladosti, lepo podlago je pa prejel pri Petru Žmitku, ki je bil njegov profesor na realki. Na dunajsko visoko šolo so se takrat vpisali štirje Slovenci — na umetniški oddelek pok. Dragotin Poljanec in Rajko Šubic (sedaj profesor na novomeški gimnaziji), na reprodukcijski oddelek pa Metod Badiura sedaj vodja »Jugografike« in Stane Dev, lastnik klišarne, oba v Ljubljani. Po končanem študiju na Dunaju so se vsi vpisali še na Grafično akademijo v Leipzigu — da bi povsem izpopolnili svoje strokovno znanje. Tako je naš pok. Poljanec dovršil študije z odličnim uspehom v Leipzigu.

Vrnil se je v domovino. Z vsem svojim znanjem — predvsem, kot odličen litograf, ki mu mogoče še danes nobeden v naših grafičnih zavodih ni kos. In tu nova razočaranja in presenečenja. Vsa mesta so bila zasedena s povprečnimi — tujci. Službe, njemu primerne ni dobil. Kasneje je sodeloval v grafičnih podjetjih v Osijeku, v Novem Sadu in v Beogradu. Ker ni mogel dobiti mesta, ki bi njegovim zmožnostim pripadalo, se je končno odločil, da se povrne k — vojni mornarici, kot kartograf. V vojni mornarici je služboval do prerane smrti, kot vodja kartografičnega odseka v Hidrografičnem zavodu v Splitu.

Samostojnemu ustvarjanju se kasneje v življenju žal ni več posvetil. Pričujoča dela, ki jih objavljamo, kažejo le dela, ki jih je izvršil bodisi na akademiji ali v počitnicah doma. Vendar pa kažejo izraziti grafični talent, ki je usahnil pod težo življenja, predno je zaživel lastno življenje. Osnutki za litografije so risani s sigurnostjo in premišljeno komponirani; že izvršene litografije so tehnično popolne, skladne v formi in barvni harmoniji. Četudi so to le mladostna dela mladega umetnika — vendar je toliko ljubezni in iskrenosti v njih in tudi toliko umetniške moči, da bi bila krivica, če bi se pozabilo uvrstiti ime Dragotina Poljanca med pionirje mlade moderne slovenske grafike.

Spominjam se, kako mi je na Dunaju l. 1921. pokazal dva barvasta lesoreza »Zriamenje« in »Križansko cerkev« — s kakšno ljubeznijo mi je razlagal — kot mlademu študentu, dleta, plošče, barve, japonski papir... obljubil mi je po en

Dragotin Poljanec — Triglav — Barvna litografija

odtis, pa se je v nekaj dneh odpeljal, menda v Leipzig. Pa življenje teče dalje: jaz sem se kasneje odpeljal v Zagreb oziroma Prago — on v Novi Sad, Beograd in Split — in tako se nisva videla nikoli več. —

Lani jeseni se je pripeljal iz naporne službe k materi v Ljubljano na dopust — bolan in strt. In v materinem naročju je za vedno zaspal 8. oktobra 1940.

Ko sem pozneje pregledal njegovo skromno umetniško zapuščino, mi je rekla njegova mati: »Prvi hip me je strašno zadela sinova smrt... ali, ko sem zrla njegov mrtvi obraz, sem videla, kako miren in spočit je — mi je za polovico odleglo.« —

Bil je skromen v življenju in plemenit tovariš. Vsi, ki smo ga poznali, ga bomo imeli v najlepšem spominu.

Dragotin Poljanec — Križanke —
Barv. lesorez

Fran Tratnik

SPOMINU Dr. ANTONA KOROŠCA

Znano je, da je dr. Anton Korošec vsa leta po našem državnem zedinjenju bil ne samo politični voditelj Slovencev, temveč tudi genij, ki je s svojo duhovno veličino in stvarnim postopanjem dosegel ustanovitev najvišjih kulturnih ustanov v Sloveniji, tako našo popolno univerzo, našo Akademijo znanosti in umetnosti, Glasbeno akademijo itd. Njegovo kulturno delo za narod je najprimernejše karakteriziral akademik dr. Gojmir Krek s tem, da ga je imenoval slovenskega Strossmayerja. Veličino njegovega kulturnega dela priznavajo spontano vsi Slovenci, kar se je občutilo in videlo v trenutkih, ko je telesno preminul.

Ni pa še vse, kar je dr. Korošec že izvršil z zgoraj navedenimi visokimi ustanovami in dobro se je zavedal, da k popolni naši kulturni organizaciji manjka še institucija za upodablajočo umetnost. Zavedal se je, da manjka še eden glavnih udov naše kulturne konstitucije, da z Akademijo glasbe mora vzporedno sodelovati tudi Akademija likovnih umetnosti, ker šele takrat bodo izpolnjene naše narodno kulturne aspiracije in bodo dani pogoji za razvoj našega duhovnega življenja. Znani so mu bili napor slovenskih umetnikov, ki izvirajo že desetletja nazaj, zlasti pa zadnjih let, da bi dosegli Akademijo umetnosti v Ljubljani. Imel je modrega svetovalca in tolmača naših stremeljenj v gospodu banu dr. Natlačenu. Ko se je pred tremi leti v ministrstvu prosvete pripravljaj načrt zakona o organizaciji državnih umetnostnih šol, nam je g. ban v svoji naklonjenosti dal nalog, da na podlagi načrtov za Akademije v Zagrebu in Beogradu sestavimo načrt za Akademijo umetnosti tudi v Ljubljani. Banska uprava je že takrat poslala minimalen načrt ministrstvu prosvete. V tem prizadevanju se je umetnikom pridružil v zadnjem času širok krog umetnostno kulturnih činiteljev. Ustanovil se je Pripravljalni odbor za postavitev Akademije v Ljubljani in je v ta namen izdal obširno spomenico, katero so podpisale vse slovenske mestne uprave, kulturne ustanove in društva. V tem memorandumu je razen drugih argumentov naveden zgodovinski in sodobni razmah naše umetnosti, organizacije umetnostnih zbirk in veličastno freskoslikarstvo v naših cerkvah, ter da so dani najboljši stvarni predpogoji, da se za nadaljnji razvoj slovenske umetnosti postavi državni umetnostnošolski zavod, zlasti še iz razloga zaradi svojstvenega in enostranskega postopanja do-

sedanjih zavodov umetnostnega šolstva v državi. Obširno število člankov je izšlo v zadnjih letih o tem vprašanju v revijah in dnevnih listih. Ko sem zadnjič bral v Slovenčevem koledarju članek dr. Tineta Debeljaka o slovenskih kulturnih ustanovah kot vidnih prilastkih slovenske narodne in kulturne samobitnosti, sem z veseljem čital stavek, ki govori o pomanjkanju slikarske akademije v Ljubljani, kar je sedaj najbolj vidna vrzel v smotrni izobrazbi našega umetniškega izražanja. Predsednik Narodne galerije dr. Fran Windischer je v svojem ekspoziju na občnem zboru Umetnostno zgodovinskega društva dne 27. decembra minulega leta v izbranih besedah poudaril vso nujnost te umetnostne institucije za Slovence in upanje, da bo po vseh vidikih vendar v doglednem času dosežena.

Pred meseci je rektorat Akademije umetnosti v Beogradu razpisal natečaj za

Dragotin Poljanec — Lesorez

Dragotin Poljanec — Potepuha — Barvna litografija

nastavitev treh novih profesorjev. Bil je to prvi razpis za profesorske nastavitve umetnikov iz vse države, ker so bili sicer vsi profesorji poprej direktno imenovani. Kompetiralo nas je pet slovenskih umetnikov. Mojo kompetenco je podprl Pripravljalni odbor za akademijo v Ljubljani iz razloga, da bi v primeru imenovanja skušal potem kakorkoli prenesti svoj učni delokrog v Ljubljano in bi bil s tem storjen prvi korak za organizacijo slovenske akademije. Rezultat natečaja pa je bil za slovenske kompetente negativen. Šel sem potem osebno v Beograd. Iz vseh okolnosti sem spoznal, da tudi na beograjski kakor na zagrebški Akademiji prevladuje razpoloženje, ki ne pripušča prostora v profesorskih zborih za slovenskega umetnika, kljub temu da sprejema Akademija v Zagrebu silno pretirano število slovenskih učencev in se bo po vseh vidikih to nerazmerje vršilo sedaj tudi na Akademiji v Beogradu.

Da bi po vseh dosedanjih naporih in neprilikah slovenskih umetnikov in prizadevanjih naših umetnostnih krogov zvedel, koliko sme biti naše upanje v bodoče, da se reši vprašanje umetniškega šolstva za Slovence, sem šel v ministristvo prosvete. Tam mi je bilo sporočeno, da so gospodu predsedniku in ministru dr. Korošču dobro znane slovenske umetnostne razmere, ter je z vso vnemo nagnjen, da se postavi Akademija kot visoka šola upodablajočih umetnosti v Ljubljani. S kiparjem Lojzom Dolinarjem sva bila naslednji dan pri referentu za umetnost in literaturo načelniku dr. Vitezici. Želela sva, da bi gospod načelnik

Dragotin Poljanec — Znamenje — Lesorez

sporočil g. ministru našo radost nad utemeljenim upanjem, da bodo slovenski umetnostni smotri po njegovi uvidevnosti dosegli svoj veliki uspeh. Ko sva se drugi dan zopet vrnila h gospodu načelniku, nama je sporočil naročilo gospoda predsednika in ministra, naj nama tolmači njegovo izjavo, da je ustanovitev Umetnostne akademije v Ljubljani vzel v svoje roke, kar bo izvršil najkasneje s prihodnjim državnim proračunom, ter me pooblastil, da lahko ta njegov sklep in obljubo sporočim v domovini.

Pozneje sem bil sprejet od gospoda senatorja Frana Smodeja. Izročil sem mu spomenico pripravljalnega odbora. Istotako mi je tolmačil odločno voljo ministra dr. Korošca, kakor tudi vso naklonjenost in stvarno prizadevanje gospoda ministra dr. Mihe Kreka, da se spopolnijo slovenske kulturne ustanove z Umetnostno akademijo, ter bodo skupno pripomogli do uresničenja sklepa dr. Korošca.

Moral sem podati javnosti to izjavo velikega stvaritelja ustanov za samostojen naš narodno-kulturni razvoj, ki jo je nekaj dni pred smrtjo uradno dal Slovencu po besedah svojega resornega načelnika. Priobčil sem opis tega obiska zato, da

Dragotin Poljanec — Bori — Lesorez

D. Poljanec — Križanke — Barv. lesorez.

počastim velikega državnika in zopet potrdim njegovo zavzemanje za slovensko kulturo. Prav tako pa tudi verujemo, da bodo njegovi nasledniki in izvrševalci oporoke pokojnega voditelja sledili tudi v ljubezni do slovenske umetnosti ter prav s tako ljubeznijo in odločno voljo pospešili ustanovitev lepe ustanove Akademije umetnosti v Ljubljani, kakor bi jo on, ako bi še živel.

V veliki hvaležnosti se slovenski umetniki klanjamo njegovemu spominu.

Pričujoči članek o velikem pokojniku je napisal slikar Fran Tratnik za dnevno časopisje. Ker pa predstavlja obenem v veliki meri mnenje in izraz vseh slovenskih umetnikov, smo članek ponatisnili tudi v naši reviji, v spomin odličnemu zaščitniku vseh naših kulturnih ustanov. (Op. uredn.)

Nasel sem

Po gozdu hodim
pač kar tako,
in nič ne išče
mi tod oko,

Rad bi jo utrgal,
nežno mi dé:
le da ovenem
utrgal bi me?

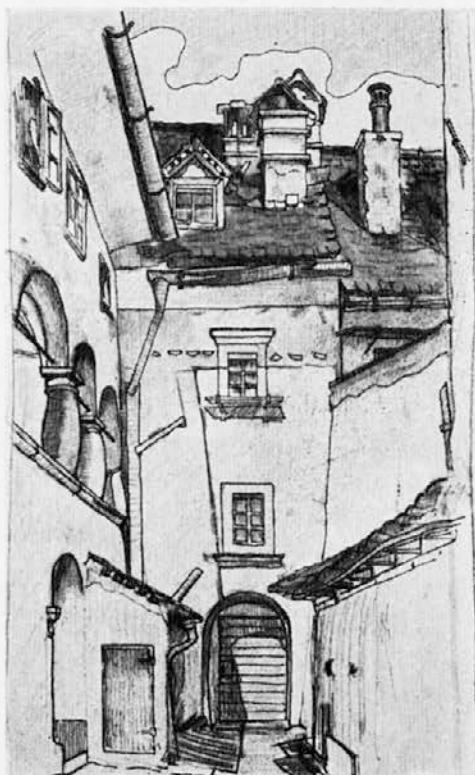
A hkrati v senci
cvetko zazrem,
zvezdam podobno,
lepim očem.

Pa sem izkopal
vlakenca vsa,
skrbno presadil
na vrt jih doma.

Skrbno presadil
jo v tihi kraj,
zdaj pa mi cvete
prav ko tedaj.

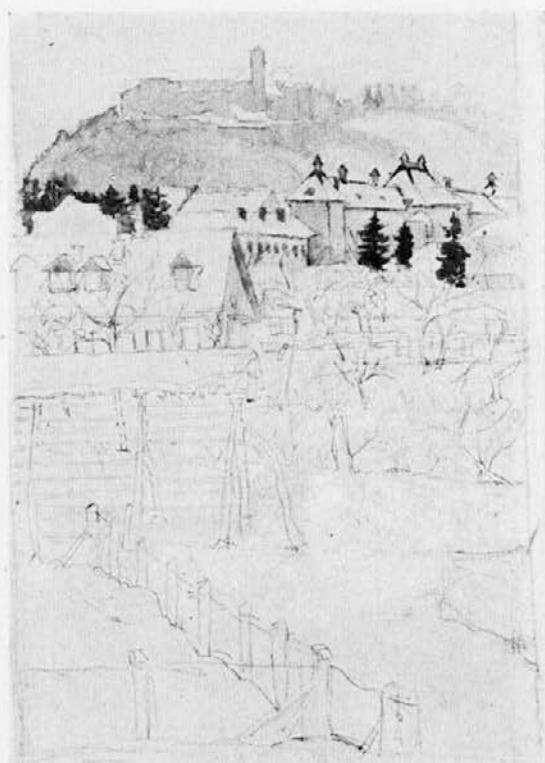

Dragotin Poljanec — Študentovska ulica v Ljubljani
Osnutek za litogr.

Dragotin Poljanec — Stara Ljubljana — Osnutek
za litogr.

Dragotin Poljanec — Ljubljanski grad
Osnutek za litografijo

Goethe — Adela Peric

Matem

To sem voljan razložiti!
Nisem mar že pravil ti,
da se z morjem ko z nevesto
dož beneški poroči?

Tako moj prstan zdrknil
ti je v Evfrata vodé.
Ah, za tisoč rajskih pesmi,
sladki sen, navdušiš me!

Mene, ki mi pot iz Indije
do Damaska že je šla,
dalje z novo karavano
tja do rdečega morjá,

mene ti poroči z reko,
s to teraso, z gajem tem;
tu do zadnjega poljuba
bo moj duh ti posvečen.

Matej Sternen
Dama z violino

Fran Tratnik — Zlatolaska

ODLIKOVANJE RIHARDA JAKOPIČA

Mojster Rihard Jakopič je bil z ukazom kraljevih namestnikov odlikovan z redom Jugoslovanske krone II. stopnje — visokim odlikovanjem, kakor ga doslej ni bil deležen še noben slovenski umetnik. Ob tej priliki je priredil v počastitev slavljenca ban dravske banovine dr. M. Natlačen dne 28. decembra 1940 v prostorih banskega dvorca intimno čajanko, kjer je imel na starost slovenskih slikarjev tale pomembni nagovor:

Gospodje!

Veličine človeka ne gre ocenjevati po njegovi telesni velikosti in njegovem telesnem obsegu; za pravilno njegovo vrednotenje je merodajna edino le veličina njegovega duha. In kar velja za posameznega človeka, to mora biti merodajno tudi za cele narode. Imamo sicer respekt pred številčno velikimi, mogočnimi, bogatimi narodi, toda pravo in resnično, iskreno spoštovanje gojimo samo do naroda, ki je že ustvaril in ki ustvarja duhovna bogastva, zadivljeni ga občudujemo, pa čeprav je po številu majhen, čeprav je v fizičnem smislu neznamenit.

Tudi mi Slovenci smo po številu majhen narod. A prav zaradi tega mora biti tem močnejše, tem vztrajnejše in tem smotrnejše naše stremljenje, da se — fizično slabotni — čim bolj uveljavimo duhovno, da bo stavba naše duhovne kulture čim lepša, čim popolnejša in čim veličastnejša. Zaradi tega moramo tem bolj skrbno paziti, da se noben talent, od Boga dan našemu narodu, ne izgubi, da se marveč do kraja razvije in v ustvarjanju do skrajnih mej izčrpa. Zaradi tega moramo tem bolj ceniti vsakega svojega resničnega javnega delavca, ki pomaga z delom svojega uma zidati stavbo naše narodne kulture.

Vas, gospod Jakopič, vidimo že dolga desetletja v prvi vrsti med najodličnejšimi našimi kulturnimi tvorci. Lep, veličasten in dragocen je delež, ki ste ga s svojim duhovnim ustvarjanjem prispevali za našo narodno kulturo. Hvaležni smo Vam za to Vaše delo in ponosni smo na Vas. Hvaležen Vam je in ponosen je na Vas sedanji rod, a prepričan sem, da bosta hvaležnost, ki Vam jo bo izkazoval rod, ki pride za nami, in da bo ponos, s katerim bo isti zrl na Vas, še mnogo večja.

Vašemu umetniškemu udejstvovanju je bilo z Najvišjega mesta že ponovno izkazano priznanje. Ko ste leta 1904. v Beogradu ob priliki kronanja kralja Petra organizirali razstavo slovenskih likovnih umetnikov, ste bili deležni odlikovanja z redom sv. Save III. stopnje. Kasneje Vam je bilo podeljeno še odlikovanje Belega orla V. in IV. stopnje. Najvišje odlikovanje in priznanje pa Vam je bilo izrečeno z ukazom kraljevih namestnikov z dne 7. oktobra 1938, ko ste bili imenovani za rednega člana novoustanovljene slovenske Akademije znanosti in umetnosti in s tem povzdignjeni v duhovno plemstvo.

Verujte mi, gospod Jakopič, da mi je v posebno zadoščenje in osebno veselje, da Vam morem sporočiti, da so Vas kraljevi namestniki blagovolili ponovno odlikovati, to pot z visokim redom Jugoslovanske krone II. stopnje.

Ko Vam izročam znake tega visokega odlikovanja, si dovoljujem izraziti željo, naj bi bilo to Vaše odlikovanje sprejeto v krogu slovenskih likovnih umetnikov kot priznanje in odlikovanje stremljenju in udejstvovanju slovenske likovne umetnosti sploh. In naj bi to izredno visoko odlikovanje dalo slovenskim umetnikom mnogo pobude za nadaljnji uspešni razmah.

Od srca Vam, gospod Jakopič, čestitam in želim, da bi Vam bilo od Boga dano, da bi dolgo nosili to odlikovanje zdravi in zadovoljni.

Mojster Rihard Jakopič je odgovoril takole:

Predvsem Vas prosim, visoko spoštovani gospod ban, da blagovolite tolmačiti na najvišjem mestu mojo vdano zahvalo za častno odlikovanje.

Posebno pa me veseli, da imam danes priliko pred to izbrano družbo se iskreno zahvaliti Vam, visoko spoštovani gospod ban, za naklonjenost, ki ste mi jo vedno izkazovali in ki jo z današnjim povabilom še posebno poudarjate.

Toda velike časti nalagajo človeku tudi velike dolžnosti, ki jih pa jaz ubogi invalid ne morem več sam izpolnjevati. Zaradi tega si predstavljam, da veljajo te časti ne samo meni, ampak vsem umetnikom, ki z menoj in za menoj bogatijo s svojim delom duševno življenje našega naroda.

V začetku nam je bilo pač težko, ker nismo imeli nikogar, ki bi nam pomagal in nas bodril. Zdaj je drugače. Zdaj imamo prijatelje. Preobširno bi moral razpravljati, visoko spoštovani gospod ban, če bi danes vse našteval, kar ste Vi že storili za napredek slovenske umetnosti in kako zdaj s potenciranimi močmi vsestransko skrbite za njen nadaljnji razvoj in za čim večji razmah slovenskih umetnikov. Še enkrat Vam iskrena zahvala.

Pri tej priliki se obračam z iskreno zahvalo na Vas, visoko spoštovani gospod predsednik Narodne Galerije, ki ste se z res prijateljsko vnemo vedno zavzemali zame in ko vodite že več let s požrtvovalno vnemo najvišji umetnostni zavod v Sloveniji ter ste tako pravo zavetišče slovenskih umetnikov in slovenske umetnosti.

Najlepša hvala vsem navzočim, ki ste prišli, da se danes z menoj veselite, in ki z dejanjem in besedo sodelujete na razvoju naše umetnosti.

* Dokler ima naša umetnost take zaščitnike kakor gospoda bana, takih mecenov, kot je gospod dr. Windischer in tako za umetnost vnemo inteligenco, kakor je tu zbrana, lahko gledamo s prijaznim upanjem v bodočnost.

Svečana izročitev odlikovanja Rihardu Jakopiču. Od leve proti desni: pesnik Joža Lovrenčič, slikar M. Maleš, slikar Rihard Jakopič, pisatelj Fr. S. Finžgar, ban dr. M. Natlačen, predsednik dr. Fr. Windischer, slikar Matej Sternen, slikar G. A. Kos, banski tajnik dr. J. Kovačič.

IZ UMETNIŠKEGA SVETA

Prva razstava prekmurskih umetnikov
(Ob otvoritvi 1. decembra 1940 v Murski Soboti.)

Pod okriljem Prekmurskega muzejskega društva v Murski Soboti so priredili razstavo svojih del trije mladi nadobudni predstavniki sodobnega prekmurskega slikarstva in kiparstva: slikar Karel Jakob, slikar Albin Sagadin in kipar Franc Kūhar. Dasi so nastopili vsi trije že o priliki Prekmurskega tedna 1939, vendar pomeni ta razstava pred Božičem 1940 prvi večji prikaz sodobnih umetnostnih prizadevanj prekmurskih rojakov in najlepši dokaz, da tudi v tem delu Slovenije zavzema mlada generacija najvažnejšo vlogo v ustvarjanju kulturnih dobrin. Preteklost je zapustila neprilike, ki jih je treba z največjim naporom premagovati, in zato se veselimo slehernega uspeha in napredka prvega roda prekmurske likovne umetnosti. Treba je, da mladi uresničujejo svoje ideale v borbi za kulturni in umetnostni preporod svoje domovine z vso energijo, z vsem znanjem in talentom. Prekmurci se danes pridružujejo skupnim naporom in težnjam za veljavo sodobnega slovenskega slikarstva in kiparstva, v književnosti pa so z velikim pripovednikom Miškom Kranjcem že dosegli najodličnejše mesto. Motiv prekmurske zemlje in njenega človeka je razprostrl slovenskemu umetniku in preko njega vsemu narodu nove možnosti mišljenja in čustvovanja, zlasti je bilo najgloblje zajeto spoznavanje socialnih in splošnih življenjskih sil v naših najprimernejših osnovah, v ljudstvu samem, v naši kmečki vasi. Misel prerajenega človečanstva, ki se bori za pravico in resnico s silo najelementarnejše nujnosti, je potegnila za seboj ves svet, ki je v zadnjih desetletjih dozorel za svojo najodločilnejšo borbo: nianse degeneriranega artizma padajo sprči nje tudi v likovni umetnosti, ki bo prej ko slej spet nastopila pot idejne in simbolične konkretizacije svoje snovi. Umetniška sredstva novega socialnega realizma so jedro problema neposredne bodočnosti in bodo s tem postala tudi merilo napredka in spopolnitve celokupne slovenske umetnosti. Pomen prve kolektivne razstave prekmurskih umetnikov ni le umetni-

škega značaja, pač pa tudi vzgojnega v splošnem obsegu kulturnih potreb probujoč se zemlje.

Umetniško akademijo je dovršil (1936) le Karel Jakob, profesor na gimnaziji v Murski Soboti, rojak iz Lipovec. Študiral je pri Babiču in Tartagliji, razstavil je 1938, 39. in 40. v Murski Soboti, v Mariboru in v Ljubljani. Jakob je član »Lade«, dasi ima po svojih študijah in svojem slogu tudi več tovarišev v skupini »Neodvisnih«. Je pretežno krajinar, tokrat pa je razstavil vrsto portretov prekmurskih znancev in osebnosti še poleg krajin. Bolj kakor na barvne in svetlobne vrednote slikarske smeri se opira na linearno in plastično izražanje forme, čeprav tudi v teh sredstvih ni vsikdar dosleden. Njegovo realistično pojmovanje lika učinkuje stvarno in rezko, skoraj vase zaprto in nesproščeno. Kdor se spominja njegove »Matere« z Ladine razstave v Ljubljani, z mariborske jubilejne razstave pa njegove »Ciganke«, bo prepričan o več ko solidnem akademskošolskem fundamantu, ki si ga je pridobil Jakob ob začetku svoje umetniške poti. Jakobovo krajinarstvo iz Prekmurja in Slovenskih goric (Kapela) se bo pa razvilo šele z novimi barvnimi možnostmi in s pomočjo bolj slikarsko zamišljenega koncepta, ki bi naj skržil obseg danes še prevladujoče nevtralne intonacije. Jakobovo resnobno umetniško hotenje je priklicalo na marsikateri kompoziciji obilo nežne čustvene primesi in v vrsti najbolj uspelih del je treba na pr. omeniti »Cesto v Bogojini«, »Krizanteme«, »Motiv iz Slovenskih goric«, »Lipo« in »Deklico«.

Mehkejše ozračje daje svojim likom, izključno krajinskim snovem, samouk Albin Sagadin iz Beltinec, ki je priredil 1940 tudi lastno razstavo v Dolnji Lendavi. Slikarjev smisel za izbiro snovi, barvo in kompozicijo je vzrasel iz talenta samega, brez šole in programa. Njegovo delo je na prvi pogled zunanje kaj pestro in raznoliko, toda kljub virtuožno osvojeni tehniki ga kazi-jo žal kaj dobro razumljive pomanjkljivosti nesistematične in neusmerjene priprave. Od tod izvira pa tudi bene — mestoma neposrednejše dikcije, a le prekmalu jo lahko spet prekrije konvencionalna lagodnost od

Romanca

K tebi pridem, predraga, nocoj,
čeprav bi vse zvezde na nebu se skrile,
čeprav bi mi vode vse ceste zalile,
k tebi pridem, predraga, nocoj!

K tebi pridem, predraga, nocoj,
če strele bi švigale, gromi bobneli
in hoste in logi med nama goreli,
k tebi pridem, predraga, nocoj!

K tebi pridem, predraga, nocoj,
čeprav bi med nama se dvignile gore!
Počakaj me, deklica, vemo do zore,
k tebi pojdem, predraga nocoj!

Če do zore se ne oglasim,
če k tebi ne mogel, ne mogel bi priti —
srcé mi je v prsih prenehalo biti,
če do zore se ne oglasim!

Leopold Stanek

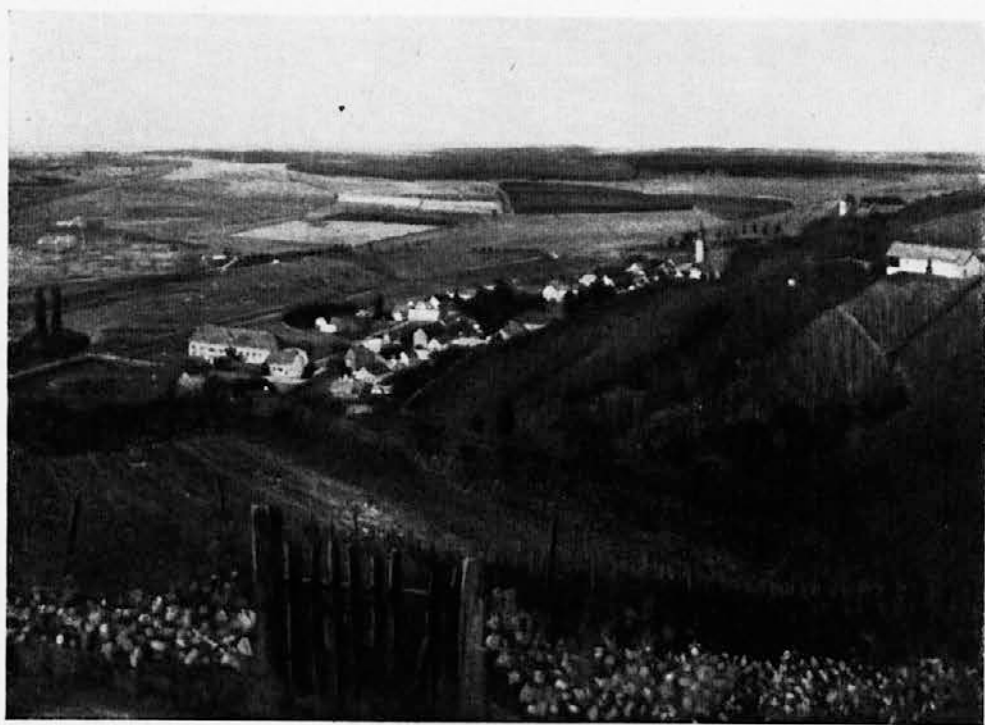
Himna dnevu

O svekli dan, preženi kaos sanj
in zberi jih kot drobce mozaika,
uredi z voljo blodnje valovanj,
naj simfonija zaigra velika.

Telo počiva, duša v noči blodi,
brez teže vse je in v temo zavito.
V utrinku časa duh vsemir prebrodi,
preteklost vidi in bodočnost skrito.

Ko ptice glas mi dan zbudi iz spanja,
oči lepota se je dotaknila,
vse lepša kot je temna nočna sanja,
in duša se iz onostranstva je vrnila.

Ko večna noč moj drobni svet zagrne,
kam se tedaj, povejte, duh utrne?

Albin Sagadin — Dolnja Lendava

drugod vnešenih rešitev. Sagadinovemu talentu, ki ga je slikar nesporno dokazal, želimo le priliko šolanja in nadaljnega spolnjenja. Na razstavi vzbujajo posebno pozornost na pr. »Ižakovci«, »Bogojina« (oba motiva), »Mlatev«, »Dolnja Lendava« itd.

Tretji prekmurske trojice je kipar Franc Kūhar iz Rankovec, ki je študiral pri Francetu Kralju na kiparskem oddelku Srednje tehn. šole. Velika monumentalna figura »Madone« (umetni kamen) je zamišljena kot spomenik za pokopališče v Črensovcih in odkriva dekorativno stilizirajočega učenca tipično ljubljanske šole. Samostojnejšega izraza in možnosti bolj dinamičnega stopnjevanja je v ostalih delih nemara več: »Kmet« je na tej razstavi najpomembnejša umetniška prekmurskih likovnikov in gotovo najbolj zgoščen simbol njihove zemlje, zelo dobre rešitve so zlasti »Sezonci«, »Starka«, »Ljubezen«. Zaenkrat prevladuje bronsirani mavec, smemo pa upravičeno pričakovati, da

nam nadarjeni Kūhar v bodoče prikaže tudi kaj v dragocenem materialu. Kūhar je razstavil še idejne osnutke kipov za skulpturni okras nove ljudske šole v Murski Soboti, ki ji oddajo naročila pri našem rojaku gotovo priporočamo.

O prvi priliki naj prirede naši Prekmurci dobro pripravljeno razstavo v Ljubljani, na kar opozarjamo že danes, želeč jim nadalje čim največ uspeha in vztrajne poglavitve.

F. Šijanec

Reprodukcije v nadošnji številki se nanašajo v glavnem na zadnje razstave domačih likovnih umetnikov: Božidarja Jakca, Bruna in Ivana Vavpotiča in prekmurskih rojakov Albina Sagadina, Karla Jakoba in Fr. Kūharja, od tujih slikarjev je poleg P. P. Rubensa omeniti še bolgarskega slikarja iz začetka tega stol. Jaroslava Vješina, ki ga prištevajo med utemeljitelje bolg. likovne umetnosti in poljaka Alfreda Wierusza-Kowal-

skega, ki je bil roj. 1849. leta študiral je v Varšavi, Pragi, Draždanih in Monakovem (šola prof. Wagnerja in Brandta) in je bil zlasti znan po svojih številnih upodobitvah življenja v ruskih stepah. Več del hrani monakovska pinakoteka in galerija v Draždanih.

Strop »Stare grofije« v Celju predstavlja eno izmed najbolj zanimivih in umetnostno zgodovinsko pomembnih znamenitosti celjskega mesta. Na stropu, ki meri 14,45×9,87 metrov je vsega 11 poslikanih polj, ki jih je kot izgleda dovršil neznani pod benečanskim vplivom dorastli slikar iz gornje Italije nekako v začetku XVII. stoletja. Za predloge so služile slike nizozemskega slikarja Corneliusa Cornelisa (giganti), radiranke Florentinca Ant. Tempeste (1555—1630, bitke Latincev in Trojancev) in pa podobe iz kroga slikarjev iz rodbine Da Ponte-Bassano (štirje letni časi). Osrednja perspektivna slika spada v bolonjsko kvadraturno slikarstvo in so za podlago morda služile tedaj zelo priljubljene predloge Nizozemca Vriesa.

Celjski strop predstavlja v slovenskem umetnostno zgodovinskem gradivu izredno važen in za prvo polovico XVII. stoletja sploh najvažnejši spomeniški objekt. Slike, ki so skoraj razpadle, je še pravočasno rešil Spomeniški urad za Slovenijo s podporo Celjske mestne občine in dolgotrajnim večjim delom restavracije slikarja Mateja Sternena leta 1927. Posebno obširno umetnostno zgodovinsko študijo o »Stropu« je 1929. leta napisal tedanji konservator univ. prof. dr. Franc Stelè (Izdal in založil Mestni magistrat v Celju).

V zadnji številki naše revije smo med drugim ponatisnili tudi nekaj fotografiskih posnetkov iz stare Ljubljane. Avtor slik na str. 133, 135—137 je priznani foto-ama-ter Ante Kornič iz Ljubljane.

Ivan in Bruno Vavpotič sta priredila razstavo svojih del od 14. do 31. XII. 1940. v Galeriji Obersnel. Oče Ivan V. je razstavil 15 del, sin Bruno V. pa skupno 43 akvarelov in sceničnih osnutkov. Razstava je bila zelo prikupno aranžirana in je pri občinstvu vzbudila obilo zanimanja. Želeli bi, da bi zlasti Ivan Vavpotič čimprej priredil večjo retrospektivno razstavo svojih del, ki bi nedvomno nazorno pokazala lepo kvaliteto višino njegovega umetniškega

dela. Zmerni realizem Brunovih akvarelov, bo prijal tudi razvajanemu ljubitelju te vrste upodablajoče umetnosti, s svojimi prvovrstnimi sceničnimi osnutki pa se je uveljavil tudi že izven meja svoje ožje domovine.

Slikarji Nikolaj Omersa, Marij Pregelj in Evgen Sajovic so v drugi polovici decembra 1940 razstavili svoja dela v prvem nadstropju novozgrajene palače Bat'a v Ljubljani.

Albert Sirk je priredil v času od 15. do 27. XII. 1940 razstavo svojih del iz zadnje dobe v sejni dvorani Mestne hranilnice v Celju. Obsegala je skupno 50 del od tega 48 oljnih podob, izključno motive z našega Jadrana. Razstavo je otvoril s predavanjem celjski umetnostni zgodovinar in kritik prof. dr. Franjo Šifanec.

Dušan Petrič, ki je do prevratnih dni sedanje vojne študiral slikarstvo na akademiji v Pragi, se je prvič predstavil ljubljanski javnosti z zbirko 50 podob na razstavi v Galeriji Obersnel, ki je trajala od 1. do 15. jan. 1941.

V galeriji Obersnel je bila od 19. do 31. januarja letos, razstava slikarja Staneta Kregarja in kiparja Karla Putricha. Razstavila sta gvaše in malo plastiko.

Rina Marušič, vdova po znanem slikarju Petru Marušiču, ki je bil naš tržaški rojak, je priredila od 15. XII. 1940 do 10. I. 1941 skupno s slikarico Ermo Bossijevo razstavo svojih del v Lungomare Vittorio Veneto. Marušičeva je v italijanskih umetniških krogih priznana kiparica, to pot pa je prvič razstavila izključno slikarska dela, po večini tihožitja in nekaj krajin.

Milenko D. Djurić, hrvatski slikar in grafik, je priredil v drugi polovici decembra m. l. retrospektivno razstavo svojih del v Novem Sadu. Razstavni katalog, ki smo ga prejeli, navaja skupno 50 del.

Iz Bukarešte poročajo, da je bila pri zadnjem potresu pod ruševinami popolnoma uničena tudi ena najslavnejših podob Van Dycka »Sveta družina«.

Umetnostno zgodovinsko društvo v Ljubljani je imelo dne 20. decembra 1940 svoj redni občni zbor, na katerem je bil za predsednika ponovno izvoljen dr. Fr. Windischer, v odbor pa odvetnik Marjan Marolt, Fernanda Majaronova, univ. prof. dr. Fr. Stelè, monsignor Viktor Steska, konservator dr. Fran Mesešnel, ravn. dr. Rajko Ložar, dr. Stane Mikuš in kustos Fr. Kos.

Predsednik dr. Fr. Windischer je imel na občnem zboru zelo aktualen nagovor, ki glasi:

Sredi vseh tegob in težav, ki jih povzroča posredno in neposredno dolgotrajna vojna, je v naši domovini kar živahno hotenje in gibanje na področju umetnosti in kulture. V naših kulturnih središčih pa tudi v drugih naših krajih se v nepretrgani vrsti vrste razstave likovnih umetnikov, kolektivne priredbe, priredbe večjih in manjših skupin ter posameznih umetnikov. Jugoslavija je bila letos častno zastopana v Benetkah na biennialni razstavi svetovnega slovesa. Slovenske slikarje je zastopal akademski slikar M. Sedej in dosegel tam dragoceno priznanje. Razni naši kiparji in slikarji so razstavljali v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Mariboru, Celju, Murški Soboti in Ptuj. Klub slovenskih neodvisnih umetnikov v Ljubljani se je — lepo

sprejet — krepko postavil v bratskem Zagrebu. Vsem nevšečnostim kljubuje pridno in vztrajno delajo in ustvarjajo naši stari in mladi mojstri. Številne razstave, večča in pobudna vodstva po teh razstavah, razprave, kritike, poročila v dnevnem časopisju in revijah, priložne umetnostne publikacije, skrbno pripravljeni razstavniki katalogi pa tudi živa propaganda od osebe do osebe, razgovori o umetnosti, ogledi in spoznavanje lepih privatnih zbirk po slovenskih hišah so zadnja leta močno razširili krog tistih Slovencev, ki imajo zanimanje, razumevanje in srce za našo zdravo umetnostno prizadevanje. Razveseljivo dejstvo je to za našo kulturo in izpodbudno bodrilo za naše umetnike, ki v resnici zaslužijo našo vsestransko podporo za svoja resna stremjenja v likovni umetnosti. Slovenci hočemo imeti svojo likovno umetnost. Ponosni smo na njeno sedanje stanje in prepričani, da gre naša likovna umetnost velikemu razmahu in vsestranskemu razvoju nasproti v vedri bodočnosti. V tem hotenju je pa zapopadana velika dolžnost, da vsak po svojih močeh podpira in pospešuje naše živeče umetnike moralno in gmočno. Priznati je treba z druge strani, da je v Slovencih že lepo razvito razumevanje za likovno umetnost. Kdor pozna današnje slovenske hiše, mu

K. H. Macha — Tine Debeljak

ODLOMEK IZ „MAJA“

Molče valovi. Vôda temní se.

Noč je vse s plaščem pokrila.

Nad vôdo tam halja bela blesti se,

okrog val šepče: Jarmila!

v globini vodá: Jarmila!! Jarmila!!!

Bil pozen mrak je — prvi maj —

večerni maj — ljubezni čas,

k ljubezni vabil grlic glas:

»Jarmila! Jarmila!! Jarmila!!!«

Miha Maleš — Ilustracija za Máchov »Maje«
(Ilustracija in pesem sta iz bibliofilske knjige K. H. Mácha »Maje«).

Karel Jakob — Prekmurska vas

je znano, da je likovna umetnost po naših domovih že kar hvalevredno zastopana, tako da se v želji in v stremljenju, imeti in uživati v svojih domovih originalne umetnine domačih umetnikov, prav lahko kcsamo z drugimi narodi, ki so gospodarsko srečnejši in številčno neprimerno močnejši.

Srečni bomo, če pojde v bodoče naš kulturni napredek v tej pravi smeri vzpenjave dalje do novih pridobitev. Nam vsem, ki smo zdravo ponosni na svojo slovensko narodno pripadnost ter imamo trdno vero v srečno bodočnost svojega naroda, bodi nega naše umetnosti srčna briga in velika dejanstvena ljubezen. Naši likovni umetniki so postali imeniten sestavni del naše narodne celote, ne smejo več ob rob naše narodne skupnosti, na soncu jim bodi všečno mesto in vneta skrbnost naroda naj jih obdaja pri zlahtnem delu.

Od našega zadnjega občnega zbora je zapisati nekaj važnih kulturnih dogodkov.

Lepo napredujejo stavbna dela za veliko palačo Moderne galerije v Ljubljani po načrtih arh. E. Ravniharja. V Vegovi ulici dogotavljajo svojstveno mojstrovino slovenskega mojstra Plečnika znamenito vseučiliško knjižnico. V Mariboru se bližajo srečni dovršitvi velika obnovitvena dela mariborskega mestnega gradu in je že napovedana za prihodnjo spomlad otvoritev mogočne, prenovljene zgradbe za namene velikega muzeja in galerije. Bo to velik praznik naše kulture. V začetku septembra je bil odkrit v Ljubljani v Zvezdi monumentalen spomenik kralju Aleksandru I. Zedinitelju, ponosno delo kiparja L. Dolinarja. Svojemu pietetnemu namenu so bile izročene Zale pri Sv. Križu v Ljubljani, znamenita zamisel arhitekta Plečnika. V Mariboru pripravljajo za prihodnje leto slavnostno odkritje veličastnega spomenika kralju Aleksandru I. Zedinitelju, imenitno delo akad. kiparja Borisa Kalina. Po dolgih naporih je letos dobila Ljubljana glasbena

Karel Jakob — Cesta v Bogojini

Hedvika Diestel — Leopold Stanek

Riba

V prenežni mreži svoji,
ki sem iz solz jo splel,
sem ribo vjel kot še nikoli,
kot še nihče je ni ujel.

Iz dalj je pridrsela,
pošilja jo skrivnost,
pripravit jed je prihitela,
postaja mi kot svet, ki je težak in gost.

Ob njenem blesku zlatem
mi vid slepi.
Nebeški gost, v bogatem
naj siju tvoj mi jezik govori!

Zdaj se je mreža razpustila,
iz rok je riba mi ušla —
v temo pa mi je zasvetila,
z zvenečim glasom me omamila
Beseda njena iz neba . . .

Franc Kühar — Sezonci

visoko šolo. Združene stanovske organizacije naših likovnih umetnikov so že lansko leto s pravim poudarkom postavile zahtevo po ustanovitvi Umetnostne akademije v Ljubljani. Vse naše pristojne gosposke in naši veljaki podpirajo ta fundamentalni slovenski postulat ter je upravičeno nadejati se, da bo ta srčna želja naših umetnikov in naša v bližnji bodočnosti dozorela do izpolnitve in uresničitve. Quod Deus bene vertat!

V državnem muzeju v Moskvi je bila 7. januarja otvorjena velika umetniška razstava z deli ruskih likovnih umetnikov v zadnjih 23 letih. Slavnostni otvoritvi so prisostvovali člani diplomatskega zbora, zastopniki tujega tiska in zastopniki sovjetske umetnosti, znanosti in leposlovja.

Sedem Andersenovih pravljic za šegave modrijane in modrijančke. Prevedel M. K., z risbami opremil Henrik Smrekar.

Poleg redne izdaje te lepe knjige je izdala založba »Silas«, Ljubljana VII, Aleševčeva 38 še bibliofilsko numerirano izdajo v tristo izvodih s podpisom H. Smrekarja. Knjiga vsebuje preko dvajset ilustracij, deloma celostranskih, deloma manjših. Priznani ilu-

strator H. Smrekar se je resnično uživel v vsebino knjige — tako, da nam nazorno predloči pravljčni svet Andersenovih pravljic. Bibliofilom to lepo knjigo priporočamo.

Alojz Gradnik — Zlate lestve — Natisnila in založila Narodna tiskarna d. d. v Ljubljani, str. 111.

Preteklo leto nam je dalo več pesniških zbirk. Kritiki, ki delajo na koncu leta obračune, so že ugotovili, da nobena med njimi ni bila brezpomembna. A gotovo najzrelejša je zbirka pesmi Alojza Gradnika, *Zlate lestve*. Gradnik je naslovil zbirko po čudoviti zaključni pesmi, ki nam predloči celotno področje pesnikovih motivov: so to večne skrivnosti nebes in zemlje, skrivnosti, ki jih mogoče zasluči srce ob prvi ljubezni, ki jih mogoče vidi oko ob smrti in ki so dane le izbranim, katerih duše se v zmedi življenja zamorejo dvigniti v pojoča okrožja. Pesnikovo dušo vznemirjajo večnostna vprašanja sveta, človeka in Boga, privabljajo ga skrivnostne niti (lestve), ki so tako nedoumljivo spete med njimi. Kot takega poznamo Gradnika iz prejšnjih uspešnih zbirk, tak je tudi v tej svoji najnovejši zbirki.

H. Smrekar — Ilustracija iz knjige
Andersenovih pravljic

Čez petdeset pesmi, ki jih deloma poznamo že iz revij, je smiselno razdelil v pet zaokroženih celot. Največ, skoro polovico, jih obsega prvi del Reka življenja. Mimo pesnika teče široka reka življenja, on stoji na bregu in sodoživlja usodo vseh: usodo ljubezni in smrti, usodo detomorilke, ki je vedno živ motiv, usodo ravno tako še vedno bedne nezakonske matere, ki je po dokončni Prešernovi obliki na novo oživiljen motiv. Spominja se vseh bednih in trpečih, za konec še — samega sebe, čigar dušno trpljenje ob pogledu na reko življenja ni nič manjše kot je vsota vseh trpljenj.

V Napisih za mesece, ki so grajeni v enotni obliki in nastrojenju, se je Gradnik približal našemu preprostemu človeku in

njegovemu poteku leta ob močnem doživljanju z naravo.

Nova Golgota je najtemnejša podoba zbirke: pesnik slika novo klanje, ki je zajelo človeštvo, ko je Krist znova razpet na križ. Silno se dojmi bralca obdelava sveto-pisemske podobe Kajna, ki še vedno in bo večno ubijal brata Abela kljub Kristusovemu odrešenju...

Ciklus Blizu zemlje si zopet najde rešilni oddih v domačem kraju in ob domačih, preprostih ljudeh. Tu je čutiti lahen prehod od lirike v epiko. V vedro poskakajočih verzih hité misli pesnika na prag rojstne hiše in v pogovor z očetom, materjo in sosedi. Njegova ožja domovina ga spo-

minja tužnih preteklih in sedanjih dni, a tudi za bodoče so temne zarje, ker

»Da bo za življenje več prostora,
pasti trava, četa naša, mora.«

Zadnji del Blizu neba so psalmi, pesmi o verskih doživetjih sredi narave, med kmeti, pesmi večnih minljivosti.

Oblika Gradnikovih pesmi je izklesana; najbolj ljubi obliko soneta, kateri elegično razpoloženje pesmi najbolj odgovarja. Oprema drobne knjižice je prvovrstna in je treba založnici samo čestitati. L. St.

Sen a skutočnost. Zbornik poezije in umetnosti. 4^a. Bratislava 1940 (Jakovský rad 71).

Iz Bratislave smo prejeli gornji zbornik, ki ga je izdala v 600 izvodih založba Uni-

versum, uredil Michal Povážan. »Sanje in resničnost« vsebujejo 21 reprodukcij slovaških in drugih mojstrov, več pesmi in člankov, ki se po večini nanašajo na slovaški nadrealizem. Opisane so najnovejše tendence surrealističnega slikarstva na Slovaškem in drugod, tako da podaja zbornik pravo bilanco nadrealističnega gibanja.

»Musizierende Engel« 10 barvastih prilog po podobah nemških mojstrov 15. in 16. stol. Uvod Ulrich Christoffel. (Der Silberne Quell, Bd 2). Kartonirano RM 1.60. Založba Woldemar Klein, Berlin.

Gornja agilna založba je zopet izdala novo serijo izvrstnih reprodukcij po izvirnikih znamenitih nemških slikarjev 15. in

H. Smrekar — Ilustracija iz knjige
Andersenovih pravljic

Maksim Sedej — Dekletam (Iz knjige »Ilustrirana dela Franceta Prešern«)

16. stol. Na prvem mestu so štirje muzicirajoči angeli s podobe »Marija v rožnem gaju« Stefana Lochnerja, nakar sledijo angeli Mojstra Wilhelma, Grünewalda, Cranacha in Altdorferja.

Že ob samem naštevanju imen bo poznavalec nemške likovne umetnosti ugotovil, da je bila izbira založbe zelo dobra, saj nam podajajo slike primere najlepših del, nastalih iz globokega notranjega občutja, v katerih je sleherni barvni ton in vsaka figura bogato razgibana, tako da se zdi, da mora tudi uho zaznati nežne tone angelske godbe in petja nežnih muzikantov, ki jih je na platno pričarala tvorna sila umetnikovega genija.

Reprodukcije so tudi v tehničnem pogledu prvovrstne in delajo čast izdajateljici.

H. Wühr: *Stilleben deutscher Meister*. Založba Woldemar Klein, Berlin. (Zbirka »Der silberne Quell«). Kartonirano RM 1.60, platno RM 2.80.

S to izdajo je agilna berlinska založba pričela novo serijo umetniških publikacij, v pripravnem žepnem formatu 13×18 cm, ki bo že sam na sebi razveselil ljubitelje likovne umetnosti. Izdaja pa je zanimiva tudi po tem, ker ne podaja tihožitij nemških slikarjev iz 15. in 16. stol., ki so nastala kot samostojna dela, marveč so vse objavljene podobe detajli velikih mojstrov (Franke, Grünewald, Holbein in drugi), opraviti imamo tedaj s tistimi »drobnimi koticiki«, ki so nastali nekako na robu umetnostne zgodovine in ki jih manj pozoren gledalec redko opazi. Tako pa resnično preseneča

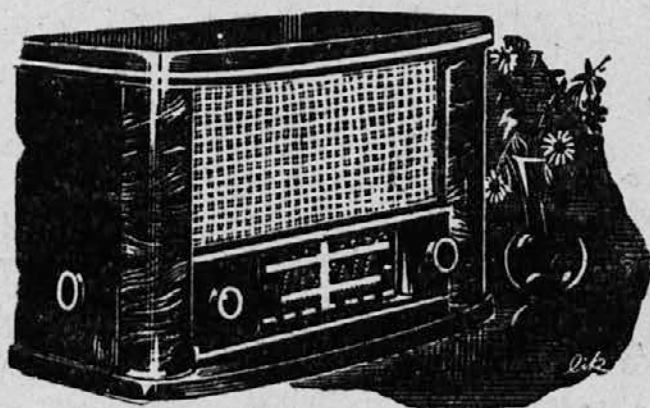
Miha Maleš — Slikar Ivan Vavpotič (1930) — Iz knjige »Sence«

bogastvo v formi in intenzivno umetniško doživetje mojstrov, ki so s toliko ljubeznijo in prepričevalno umetniško silo naslikali te drobne umotvore.

Ljubitelja bosta razveselila lepa oprema in ljubeznivo napisan uvod H. Wühra.

Letnik V. 6. in 7. štev. febr.-marec 1941

**Odlični mali »SUPER«
PHILIPS 430 A**

Pridite ga poslušat k tvrčki

H. SUTTNER, LJUBLJANA

PHILIPS RADIO ZASTOPSTVO

Aleksandrova c. 6

Telef. 34-70

Narodna tiskarna

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5

IZVRŠUJE RAZLIČNE MO-
DERNE TISKOVINE OKUS-
NO, SOLIDNO IN POCENI

TELEFON ŠT. 31-22 – 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Kot najbolj primerna darila za vsako priliko

Vam priporočamo naše bibliofilske izdaje:

ILUSTRIRANA DELA FRANCETA PREŠERNA

I. LETNIK: STRUNAM, DEKLETAM, POD OK-
NOM, KAM?, UKAZI

CENA ZA CELOLETNI MEHKO VEZANI I. LET-
NIK, TO JE ŠEST KNJIZIC, KI SO NAVEDENE
ZGORAJ JE DIN 180.—, PLAČLJIVO PO DIN 30.—
OB IZIDU VSAKE KNJIGE. CENA ZA CELOLET-
NI V POLUSNJE VEZANI LETNIK PA JE DIN
270.—, PLAČLJIVO PO DIN 45.— OB IZIDU VSA-
KE KNJIGE. NAROČNIKI POSAMEZNIH IZVO-
DOV PLAČAJO DIN 35.— OZIROMA DIN 50.—
ZA VSAKO KNJIZICO.

ZAITEVAJTE BREZPLAČNE PROSPEKTE

NAROČILA SPREJEMA BIBLIOFILSKA ZALOŽBA, POD TURNOM 5.

SALON KOS v prehodu NEBOTIČNIKA

Umetnostni „Salon KOS“ postreže ob vsakem času z raznoterimi umetninami. Oljnate slike, akvarele, pastele, grafike, plastike — t. j. umetnine kupuj samo v „Salonu Kos“.